

Ба ифтихори 5500-солагии Саразми бостонӣ

Dedicated to the 5500th anniversary of ancient Sarazm

Посвящается празднованию 5500-летия древнего Саразма

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҶОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ТАЪРИХ, БОСТОНШИНОСӢ
ВА МАРДУМШИНОСИИ БА НОМИ А. ДОНИШ
ОСОРОҶОАИ МИЛЛИИ БОСТОНИИ ТОҶИКИСТОН**

**TAJIKISTAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE OF HISTORY, ARCHAEOLOGY AND
ETHNOGRAPHY AFTER A.DONISH
NATIONAL MUSEUM OF ANTIQUITIES OF TAJIKISTAN**

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, АРХЕОЛОГИИ И
ЭТНОГРАФИИ ИМ. А. ДОНИША
НАЦИОНАЛЬНЫЙ МУЗЕЙ ДРЕВНОСТЕЙ ТАДЖИКИСТАНА**

САРАЗМ

Душанбе-2020

ББК 63.3_____

Муаллиф-мураттибон
Бобомулоев Саидмурод
Бобомуллоев Бобомулло

Сармуҳаррир
Насрулло Убайдулло

Авторы-составители
Бобомулоев Саидмурод
Бобомуллоев Бобомулло

Главный редактор
Насрулло Убайдулло

Author-compilers
Bobomulloev Saidmurod
Bobomullo Bobomulloev

Author-compilers
Nasrullo Ubaidullo

©Национальный музей
древностей Таджикистана

ISBN_____

Ба ҷои пешгуфтор

САРАЗМ – СУБҲИ ТАМАДДУН

Саразм – нодиртарин ёдгории бостоншиносӣ аст, ки харобаҳои он 15 км ғарбтари Панҷакент ва 45 км шарқтари Самарқанд ҷойгир шудааст. Ин ёдгори тирамоҳисоли 1976 аз ҷониби бостоншиноси шинохтаи тоҷик Абдуллоҷон Исҳоқов кашф шуда, солҳои тӯлонӣ таҳти роҳбарии мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Зиеда аз 40 сол мешавад, ки дар ин макон корҳои илмиву тадқиқотӣ пайваста идомадоранд. Аз соли 1984 ба таҳқиқи Саразм марказҳои илмӣ ва бостоншиносони хориҷӣ пайваст шуданд. Нахуст бостоншиносони франсуз Анри Пол Франкфор ва Ролан Безенвал ва як сол пас (1985) муҳаққиқони амрикоӣ Филипп Колл ва К.К. Ламберг-Карловский ба кӯшишҳои ҳафриётӣ дар ин мавзӯ хамроҳ шуданд.

Мувофиқи омӯзишҳои бостоншиносӣ масоҳати шаҳри Саразми бостонӣ зиеда аз 100 га. ташкил медиҳад. Таҳлили радиокарбонӣ дар таърихи рушди шаҳр чор давраи пайдарпайи хронологиро муайян намудааст: давраи I – солҳои 3500-3300 то милод; давраи II – 3300-3000 то милод; давраи III – 3000-2700 то милод; давраи IV – 2700-1900 то милод. Давраи рушд ва пешрафти ин шаҳри бостонӣ ба аҳди энеолит ва ибтидои асри биринҷ рост меояд ва ҳаёт дар ин шаҳри бузург зиеда аз ҳазор сол бардавом идома доштааст.

Дар нимаи дувуми ҳазорсолаи IV – III пеш аз милод шаҳри Саразм ба яке аз калонтарин марказҳои маъдангудозии Осиёи Марказӣ табдил меёбад, ки барои ин конҳои маъдани баландкӯҳи болооби Зарафшон – тилло, нуқра, мис, сурб мусоидат кардаанд. Дар ҷараёни ҳафриётҳои бостоншиносӣ маҷмааҳои зиёди истиқоматӣ, маъмури ва маъбадҳо ёфт шуданд. Бозёфтҳои пайдо карда шуда, аз рушди баланди санъати кулолгарӣ, заргарӣ, бофандагӣ, ресандагӣ, сангтарошӣ, чармгарӣ ва дигар намудҳои ҳунармандӣ дар ин шаҳри бостонӣ шаҳодат медиҳанд.

Асоси хоҷагидорӣ сокинони Саразмро кишоварзӣ, чорводорӣ ва ҳунармандӣ ташкил медод. Иқтисодӣ устувор ва фарҳанги баланди моддӣ ва маънавӣ яке аз хусусиятҳои хоси саразмиёни бостон дар байни маданиятҳои мавҷудаи он замони водии Зарафшон буд.

Саразмиён минтақаи алоқаи ҳудро васеъ карда, дар миёнаи ҳазорсолаи IV пеш аз милод равобитаи фарҳангӣ ва тичоратӣ бо марказҳои қадимии кишоварзӣ қаламрави Туркманистони Ҷанубӣ, Эрон, Балучистон, Ҳиндустон ва Афғонистон ба роҳ монданд. Ба тӯлаи ин, шаҳри Саразм ба як маркази ҳамроҳии робитаҳои

гуногунчанбаи фарҳангии аҳди энеолит ва ибтидои асри биринҷ табдил ёфтааст.

Санъати баланди меъмории саразмиён бинандаро ба ҳайрат мегузорад. Хонаҳои андозаҳояшон бузург ва дарун ба дарун сохта шуда, долонҳои дароз, иморатҳои мудаввар дар умум як маҷмааи боҳашаматро ташкил медиҳанд. Дар баробари хонаҳои истиқоматӣ, биноҳои маъмурӣ ва ибодатгоҳҳо низ дарёфт шудаанд. Дар дохили хонаҳо оташгоҳҳои чаҳоргуша ва мудаввар ҷой доштаанд, ки аз бузургдошт ва гиромӣ доштани оташ ва дар симои он – офтоб шаҳодат медиҳанд. Яъне, аллакай роиҷ будани оини меҳрпарастӣ дида мешавад, ки он дар навбати худ, барои ба вучуд омадани заминаҳо барои пайдоши дини зардуштӣ дар асрҳои баъд асос гузоштааст. Ба ҳар ҳол нишонаву унсурҳои ин ақида бахубӣ мушоҳида карда мешаванд.

Бозёфти мӯҳраҳои зиёд ва инчунин кашфи қабри “МаликаиСаразм” аз он дарак медиҳад, ки дар ин замони басо куҳани таърих дар Саразм аллакай табақабандии иҷтимоӣ вучуд доштааст.

Илова бар он, ки Саразм шаҳри нахустини кишоварзони Осиёи Марказӣ буд, ҳамзамон Саразм як маркази азими маъдангудозӣ ва коркарди сангҳои қимматбаҳо ва нимқимматбаҳо ҳам будааст. Тибқи маълумотҳо муайян карда шудааст, ки саразмиён донандаи конҳои тилло, нуқра, ақиқ, фирӯза, лочувард, яшм буда, маводи хоми онро аз қаторкӯҳҳои Зарафшону Туркистон ва Помир ба даст меовардаанд. Ин далел аз шакл гирифтани намудҳои ҳунармандӣ ва ривочу равнақи он гувоҳӣ медиҳад.

Мувофиқи маълумоти нахусткашшофи Саразм – Абдуллоҷон Исоқов дар ин ҷо 15 намудҳои гуногуни касбу ҳунар аз қабилҳои маъданҷуй, маъдангудозӣ, кулолгарӣ, заршуй, заргарӣ, бофандагӣ, ресандагӣ, сангтарошӣ, чармгарӣ ва ғайраҳо ба қайд гирифта шудааст. Баъзе намудҳои ҳунармандӣ маҳз дар ҳуди Саразм шакл гирифта бо усулҳои ба худ хос ривочу равнақ ёфтаанд. Аксарияти олимони бар он ақдаанд, ки маҳз истихроҷи маъдан ва коркарди сангҳои қимматбаҳо ва нимқимматбаҳо Саразмро ба шаҳри бузурги замони худ табдил додааст, ки тӯли зиёда аз даҳ садсола арзи вучуд доштааст.

Дар тӯли чандин соли омӯзиш, мадракҳои зиёд ба даст омадааст, ки аз муносибатҳои тиҷоратӣ ва фарҳангии саразмиёни куҳан бо марказҳои дуру наздики Дунёи Қадим аз қабилҳои Ҳинд, Байнаннаҳрайн, Эрон ва Афғонистон шаҳодат медиҳанд. Қобили зикр аст, ки аз нигоҳи ҷойгиршавии ҷуғрофӣ Саразм дар байни ду маданият –маданияти кишоварзони аввалин ва маданияти қабилаҳои чорводори Осиёи

Марказӣ воқеъ гашта буд. Бо ибораи дигар, мавқеи Саразм дар байни офарандагони нахустшаҳрҳо (прото-шаҳрҳо) ва қабилаҳои саҳронишину бодиянишини Осиё, ки ғолибан ба чорводорӣ машғул буданд, қарор дошт. Ин ду маданият дар Саразм на танҳо тиҷорат, балки мубодилаи афкор мекарданд, бархӯрд доштанд ва бешак, мутававаллидкунандаи дастовардҳои нави таммаддун буданд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти илмии Саразм дар бисёр симпозиумҳои байналмилалӣ Тоҷикистон (1979, 1994), ИМА (1981, 1986), Фаронса (1985), Олмон (1992), Эрон (2003), Италия (2007), Ҷумҳурии Мали (2008) ва Чин (2010) мавриди музокира қарор гирифтаанд.

Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №391 аз 21 сентябри соли 2001 Саразм “Мамнӯъгоҳи таърихӣ-бостоншиносӣ” эълон шуд ва ҳамин тавр ҳудуди 18 гектари ин ёдгори таҳти муҳофизати давлат қарор гирифт. То имрӯз, дар гӯшаву канори гуногуни ин ёдгори 20 ҳафриёти алоҳида гузаронида шудааст, ки дар маҷмӯъ ҳамагӣ масоҳати 2 гектарро ташкил медиҳад.

Солҳои 2003 ва 2005 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Саразми бостонӣ ташриф оварданд. Бо ташаббус ва супориши Сарвари давлат дар давоми солҳои 2003–2005 панҷ ҳафриёти бостоншиносӣ болопӯш карда шуда, ҳудуди мамнӯъгоҳ бо панҷарадевор зери ҳифозат гирифта шуд.

31 июли соли 2010 дар иҷлосияи 34-уми ЮНЕСКО, ки дар Бразилия баргузор шуд, Саразм ҳамчун яке аз нахустшаҳрҳои минтақа эътироф карда шуда, ба Феҳристи мероси фарҳангии умумибашарӣ дохил гардид.

Солҳои 2019-2020 барои истиқболи ҷашни 5500-солагии Саразм корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар мамнӯъгоҳ вусъати тоза пайдо карданд. Дар Ҳафриёти XI ва XII, ки аз ҷониби бостоншиносони тоҷик А.Раззоқӣ ва Ш.Қурбонов ковишҳо идома доранд, як қатор хонаҳои маъмури пайдо карда шуданд. Дар Ҳафриёти XIII як ибодатгоҳи бузург бо оташгоҳ дар марказаш пайдо шуд, ки ба оини меҳрпарастӣ вобаста аст. Айни замон, бо мақсади ба таври зарурӣ пешкаш намудан ба сайёҳону меҳмонон, дар ҳафриётҳои номбурда корҳои тармимӣ анҷом дода шуданд.

Яке аз муаммоҳои дар илми бостоншиносӣ ҷой дошта, ин то ба имрӯз пайдо нагардидани гӯристонӣ Саразм буд. Хушбахтона, дар ин рӯзҳои арафаи ҷашн, яке аз дастовардҳои муҳимми бостоншиносони тоҷик дарёфти ин гӯристон мебошад, ки дар он ҷо мардуми Саразм дафн шудаанд. Ин мавзеъ дар масофаи 1 км. ҷанубии шаҳри Саразм воқеъ гардидааст. То ҳол муяссар гардид, ки 12 қабри он омӯхта шавад.

Корҳои бостоншиносӣ дар ин самт зери сарвари доктори илмҳои таърих Бобомуллоев С. идома доранд.

Имрӯз, дар така ба аснод ва нигораҳои нодири чамъовардаи бостоншиносон гуфта метавонем, ки Саразми бостонӣ шаҳри бузург ва марказии замони худ буда, увони яке аз шаҳр-давлатҳои Шарқи Қадимро дошт. Аз ин рӯ, аҳамияти дастовардҳои таърихиву фарҳангии ниёкони тамаддунофари тоҷик дар тӯли таърих арзиши хело баланд дошта, бо тамаддунҳои шӯҳратманди Байаннаҳрайн, Мисри Қадим, Ҳинд ва Чини Қадим дар як радиф меистад. Бо назардошти ҳамин далелҳо моҳи сентябри соли 2020 5500-солагии Саразм ҳамчун маркази ташаккули фарҳанги кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва шаҳрсозии тоҷикон чашн гирифта мешавад.

**Насрулло УБАЙДУЛЛО, доктори илмҳои
таърих, профессор, директори Институти
таърих, бостоншиносӣ ва этнографияи
ба номи А.Дониши АМИТ**

Вместо предисловия

САРАЗМ – НА ЗАРЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Саразм – уникальный археологический памятник руины, которого обнаружены в 15 км к западу от Пенджикента и в 45 км к востоку от Самарканда. Памятник был обнаружен осенью 1976 г. археологом Абдуллоджоном Исаковым и многие годы исследовался под его руководством. Научно-исследовательские работы на памятнике продолжаются на протяжении более чем 40 лет. С 1984 года к его изучению присоединялись крупнейшие археологические центры мира, прежде всего Франции и США. В Саразме работали такие известные археологи, как А.-П. Франкфор, Р. Безенваль, Ф. Колл и К.К. Ламберг-Карловский.

Первоначальная площадь памятника составляла около 100 га. В истории его развития выделены четыре последовательных хронологических периода, датированные с учетом радиоуглеродных анализов: период I – 3500-3300 гг. до н.э.; период II – 3300-3000 гг. до н.э.; период III – 3000-2700 гг. до н.э.; период IV – 2700-1900 гг. до н.э. Наибольшего расцвета город достиг в период позднего энеолита и ранней бронзы и наиболее интенсивно обжился в течение около тысячи лет.

Древний город Саразм был одним из крупнейших центров металлургии Центральной Азии второй половины IV – III тыс. до н.э. Этому способствовали богатые минеральные ресурсы верховий Зарафшана – золото, серебро, медь, свинец и олово. В ходе археологических раскопок выявлены жилые, монументальные и храмовые комплексы. Обнаружены многочисленные артефакты, свидетельствующие о высоком развитии гончарного производства, ювелирного дела, ткачества, прядения, обработки камней, кожевенного дела и других ремесел.

Основу экономики жителей Саразма составляли поливное и богарное земледелие, животноводство и специализированное ремесло. Устойчивая экономика и высокоразвитая материальная культура являлись характерными чертами этого Зарафшанского центра раннеземледельческих культур Центральной Азии. Саразмийцы, расширяя зону своих контактов, к середине IV тыс. до н.э. установили культурные и торговые связи с древнеземледельческими центрами территории современных Южного Туркменистана, Ирана, Белуджистана, Индии и Афганистана. Благодаря этому город Саразм превратился в уникальный центр скрещения самых различных культурных связей и контактов эпохи энеолита и ранней бронзы.

Высокое искусство архитектуры Саразма также поражает зрителя. Дома отличались большими размерами и были встроены друг в друга, с длинными коридорами, иногда круглыми помещениями, образующими единый комплекс. Наряду с жилыми домами, были найдены административные здания и святилища. Внутри домов имелись квадратные и

круглые алтари, которые свидетельствуют о величии и почитании огня, а по его образу – солнца. То есть, в то время уже широко была распространена практика культа солнца, что положило начало возникновению зороастризма в последующие века. Признаки и элементы этой гипотезы очень хорошо наблюдаются.

Открытие богатой гробницы «Принцессы Саразма», а также многочисленных печатей и штампов указывают на факт существования в Саразме социальной дифференциации общества.

Саразм был не только центром первых земледельцев Центральной Азии, он одновременно являлся крупным центром добычи и обработки драгоценных и полудрагоценных камней. Согласно исследованиям установлено, что саразмийцы знали места залежи золота, серебра, агата, бирюзы, лазурита, сердолика, яшмы и добывали сырье из горных хребтов Зарафшана, Туркестана и Памира. Этот факт свидетельствует о формировании ремесла и его развитии. Согласно сведениям первооткрывателя Саразма Абдуллоджона Исакова, здесь зарегистрированы 15 различных ремесел, таких как горнодобывающая промышленность, плавка руды, гончарное дело, промывание золота, ювелирное дело, ткачество, прядение, обработка камней, кожевенное дело и другие. Таким образом, можно сказать, что некоторые виды ремесел были сформированы непосредственно в Саразме и развивались по-своему. Большинство ученых считают, что именно умение добычи полезных ископаемых, знание и навыки металлообработки, а также обработка драгоценных и полудрагоценных камней сделали Саразм одним из крупнейших городов того времени, просуществовавшим на протяжении более чем десяти веков.

За годы проведенных исследований, были обнаружены многочисленные артефакты, которые свидетельствуют о торговых и культурных связях древних саразмийцев с отдаленными центрами Древнего Мира, такими как Индия, Месопотамия, Иран и Афганистан. Следует отметить, что с точки зрения географического положения Саразм располагался между двумя типами культур – культурой оседлых земледельцев и культурой скотоводческих племен. Другими словами, Саразм – это обитель оседло-земледельческого населения, создателей первых протогородов и кочевых племенами Азиатской степи, которые преимущественно занимались скотоводством. В Саразме, носители этих двух разных по типу хозяйствования культур не только занимались торговлей и обменом товаров, но и делились идеями. Можно предположить, что на этой почве происходило столкновение двух мировоззрений, которые инициировали новые достижения цивилизации.

Результаты научных исследований Саразма обсуждались на многих международных симпозиумах в Таджикистане (1979, 1994 гг.), США (1981, 1986 гг.) Франции (1985 г.), Германии (1992 г.), Иране (2003 г.), Италии (2007 г.), Республике Мали (2008г.) и Китае (2010 г.).

Постановлением Правительства Республики Таджикистан за № 391 от 21 сентября 2001 г. памятник Саразм был объявлен “Историко-археологическим музеем-заповедником”, территория которого составляет 18 га., и находится под защитой государства. К настоящему моменту на территории памятника заложено 20 отдельных раскопов, общая площадь которых составляет около 2 га.

В 2003 и 2005 гг. Саразм посетил Основатель мира и национального согласия, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон. Благодаря инициативе и распоряжению главы государства в течение 2003–2005 гг. было осуществлено перекрытие пяти археологических объектов и ограждена территория заповедника.

31-го июля 2010 г. на 34-ой сессии ЮНЕСКО, состоявшейся в Бразилии, Саразм был признан одним из прото-урбанистических центров региона и внесен в список Всемирного культурного наследия.

В эти дни, в рамках подготовки к празднованию 5500-летия Саразма, на памятнике активно продолжаются научно-исследовательские работы. На раскопах XI и XII, таджикскими археологами А. Раззоки и Ш. Курбоновым был обнаружен ряд административных зданий. На раскопе XIII открыто большое святилище с алтарем огня в центре, который был связан с культом солнца. В настоящее время, с целью надлежащего представления памятника туристам и посетителям, на этих раскопках были завершены реставрационные работы.

До настоящего времени одной из загадок в изучении Саразма являлось отсутствие некрополя. К счастью, накануне юбилея одним из важнейших достижений таджикских археологов является обнаружение могильника, где были похоронены жители Саразма. Могильник находится в 1 км к югу от Саразма, где к настоящему времени раскопано 12 могил. Археологические работы в районе могильника проводятся под руководством С. Бобомуллоева.

Сегодня, опираясь на уникальные находки и артефакты, обнаруженные нашими археологами, мы с уверенностью можем утверждать, что древний Саразм был большим городом своего времени и одним из первых городов-государств Древнего Востока. Значение исторических и культурных достижений предков таджиков на протяжении всей истории очень велико и находится на одном уровне со славными древними цивилизациями Месопотамии, Египта, Индии и Китая. Учитывая выше перечисленные факты, в сентябре 2020 г. состоится празднование 5500-летия Саразма, как центра формирования культуры земледелия, ремесла и градостроительства предков таджиков.

**Насрулло УБАЙДУЛЛО, д.и.н., профессор,
директор Института истории, археологии
и этнографии им. А. Дониша НАНТ**

Instead of preface

SARAZM – AT THE DAWN OF CIVILIZATION

Sarazm is an unique archaeological site whose ruins are located 15 km west of Penjikent and 45 km east of Samarkand. The site was discovered in 1976 by archaeologist Abdullodjon Isakov and was studied under his guidance for many years. Research work at the site has been going on for more than 40 years. Since 1984, the largest archaeological centers of the world, first of all from France and USA, have joined to its study. Famous archaeologists like A-P. Frankfort, R. Besenval, Ph. Kohl and K. K. Lamberg-Karlovsky worked in Sarazm.

The original area of the site was about 100 hectares. In the history of the city's development, four consecutive chronological periods are defined, dated taking into account radiocarbon analyses: period I-3500-3200 BC; period II-3200-2900 BC; period III – 2900-2700 BC; period IV – 2700-2000 BC. The city reached its highest prosperity during the Late Eneolithic and Early Bronze age and was most intensively inhabited about thousand years.

In the second half of the 4th – 3rd Millennium BC, the ancient city of Sarazm was one of the largest centers of metallurgy in Central Asia which was facilitated by the rich mineral resources of the upper Zarafshan mountains – gold, silver, copper, lead and tin. In the course of archaeological excavations, scientists have identified residential, monumental and temple complexes. Numerous artifacts that attest to the high development of pottery, jewelry, weaving, spinning, stone processing, tanning and other crafts have been found at the site.

The economy of Sarazmians was based on irrigated and dry farming, animal husbandry and specialized crafts. The stable economy and highly developed material culture of Sarazm were characteristic features of the Zarafshan center of early agricultural cultures of Central Asia. Expanding the area of their contacts, by the middle of the 4th Millennium BC the Sarazmians established cultural and trade links with the ancient agricultural centers of modern southern Turkmenistan, Iran, Baluchistan, India and Afghanistan. Due to this, Sarazm city has become a unique center for crossing various cultural links and contacts of the Eneolithic and Early Bronze age.

The high achievements of Sarazm architecture also amaze the viewer. The houses were large and built into each other, with long corridors, sometimes circular rooms, forming a single complex. Besides of the residences, administrative buildings and sanctuaries were found. Inside the houses there were square and round altars, which testify to the greatness and worship of fire, and in its image – the sun. That is, at that time, the practice of the sun cult was already widely spread, which initiated the origin of Zoroastrianism in the following centuries. The signs and elements of this hypothesis are very well observed.

The founding of the rich burial of the "Princess of Sarazm", as well as numerous seals and stamps indicate the existence of social differentiation in Sarazm.

Sarazm was not only the center of the first farmers of Central Asia, it was also a major center of mining and processing of precious and semi-precious stones. According to research, the Sarazmians knew the places where gold, silver, agate, turquoise, lapis lazuli, carnelian, and jasper were deposited. They extracted raw materials from the mountain ranges of Zarafshan, Turkestan and Pamir. This fact testifies to the formation of the craft and its development. According to the information of the discoverer Sarazm Abdullodjon Isakov, 15 different crafts are registered here, such as mining, ore smelting, pottery, gold washing, jewelry, weaving, spinning, stone processing, tanning and others. Thus, we can say that some types of crafts were formed by Sarazmians and developed in their own way. Most scientists believe that it was the ability to extract minerals, knowledge and skills of metalworking, as well as the processing of precious and semi-precious stones that made Sarazm one of the largest cities of that time, which existed for more than ten centuries.

Over the years of research, numerous artifacts have been discovered that denote the trade and cultural links of the ancient Sarazmians with remote centers of the Ancient World, such as India, Mesopotamia, Iran and Afghanistan. It should be noted that from the point of view of geographical location, Sarazm was situated between two types of cultures – the culture of settled farmers and the culture of pastoral tribes. In other words, Sarazm is the abode of the settled farmers, the creators of the first proto-cities and nomadic tribes of the Asian steppe, who were mainly engaged in cattle breeding. In Sarazm, the bearers of these two different types of economic cultures not only engaged in trade and exchange of goods, but also shared ideas. It can be assumed that on this basis there was a collision of two worldviews that initiated new achievements of civilization.

The results of scientific research of Sarazm were discussed at many international symposia in Tajikistan (1979, 1994), USA (1981, 1986), France (1985), Germany (1992), Iran (2003), Italy (2007), Republic of Mali (2008) and China (2010).

By the Decree of the Government of the Republic of Tajikistan (No. 391, dated September 21, 2001), the site of Sarazm was declared a "Historical and Archaeological Museum-Reserve". Its territory consists of 18 hectares, and it is under state protection. To date, 20 separate excavations have been laid on the territory of the site; their total area is about 2 hectares.

In 2003 and 2005 Sarazm was visited by the Founder of Peace and National Unity, Leader of the Nation, President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon. Thanks to the initiative and order of the head of state, during 2003-2005, the territory of the reserve was fenced and metal construc-

tions in the form of a roof were built over five archaeological objects to protect them from destruction.

In July 31, 2010, at the 34th session of UNESCO, held in Brazil, Sarazm was recognized as one of the proto-urban centers of Central Asia and included in the World Cultural Heritage List.

These days, in preparation for the celebration of the 5500th anniversary of Sarazm, scientific research is actively going on. In the excavations of XI and XII, Tajik archaeologists A. Razzaqi and Sh. Kurbonov found a number of administrative buildings. A large sanctuary with an altar of fire in the center, which was associated with the cult of the sun, was found at site XIII. Currently, in order to properly present the site to tourists and visitors, these excavations have been completed restoration work.

Up to date, one of the mysteries in the study of Sarazm was the lack of the necropolis. Fortunately, on the eve of the anniversary, one of the most important achievements of Tajik archaeologists was the founding of a burial ground where the Sarazmians were buried. It is located 1 km South of Sarazm, 12 burials were excavated there. Archaeological work in the area of the burial ground is still carried out under the direction of S. Bobomulloev.

Today, based on the unique finds and artifacts found by our archaeologists, we can confidently say that ancient Sarazm was a large city of that time and one of the first city-states of the Ancient East. The significance of historical and cultural achievements of the ancestors of the Tajiks throughout history is very great and is on a par with the glorious ancient civilizations of Mesopotamia, Egypt, India and China. Taking into account the above mentioned facts, 5500 years of Sarazm as a center of culture of agriculture, crafts and urban development of the ancestors of the Tajiks will be celebrated in September 2020.

**Nasrullo UBAIDULLO, Doctor of History,
Professor, Director of the A. Donish
Institute of History, Archaeology
and Ethnography National Academy
of Sciences of Tajikistan**

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

World Heritage
Convention

CONVENTION CONCERNING
THE PROTECTION OF
THE WORLD CULTURAL
AND NATURAL HERITAGE

*The World Heritage Committee
has inscribed*

Proto Urban site of Sarazm

on the World Heritage List

*Inscription on this List confirms the outstanding
universal value of a cultural or
natural property which requires protection for
the benefit of all humanity*

DATE OF INSCRIPTION

31 July 2010

DIRECTOR-GENERAL
OF UNESCO

*Шаҳодатномаи ЮНЕСКО дар бораи пазируфтани ёдгории Саразм ба рӯйхати
Мероси Фарҳангии Умумибашарӣ.*

*Свидетельство ЮНЕСКО о признании Саразма в список памятников
Всемирного Культурного Наследия.*

*The certificate of UNESCO about recognition of Sarazm as monument of the World Cultural
Heritage.*

*Бозиди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон (август соли 2003).
Визит Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона (август 2003).
Visit of the President of the Republic of Tajikistan, her majesty Emomali Rahmon (August 2003).*

*Бозиди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон (сентябри соли 2005).
Визит Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона (сентябрь 2003).
Visit of the President of the Republic of Tajikistan, her majesty Emomali Rahmon (September 2003).*

*Намуди умумии ёдгории Саразм. Дар пасманзар дарёи Зарафион ва қаторкӯҳи Туркистон.
Обиҷӣ вид памятника Саразм. На втором плане река Зарафиан и Туркестанский хребет.
General view of Sarazm monument. In the background Zarafshan river and Turkestan range.*

*Намуди умумии ёдгории Саразм ва Дашти Саразм. Акс ба самти шарқии Водии Зарафион.
Обиҷӣ вид памятника Саразм и Дашти Саразм. Вид на восток Зарафианской Долины.
General view to Sarazm monument and Dashti Sarazm. View to east of Zarafshan valley.*

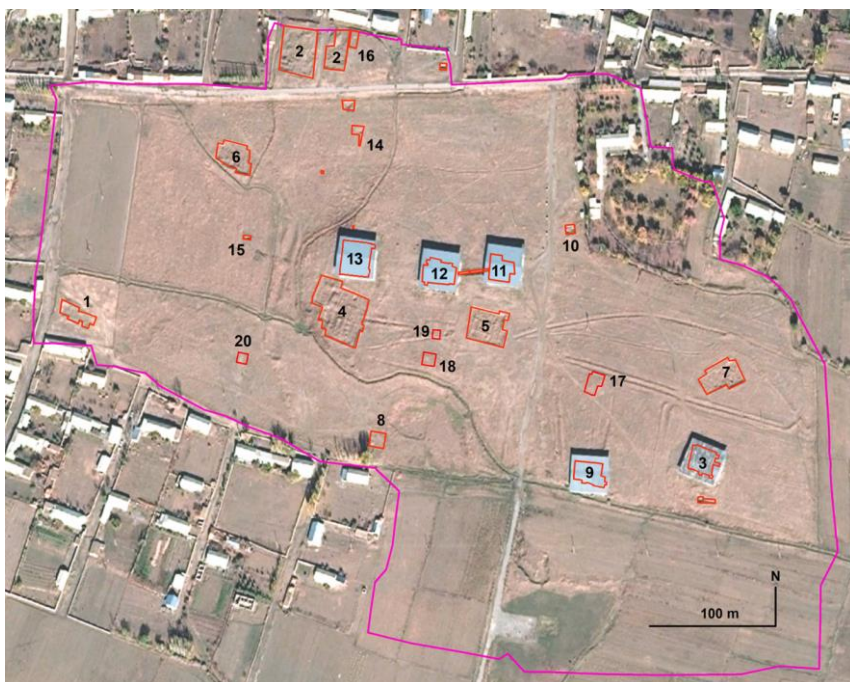

*Намуди умуми ёдгори Саразм ва Дашти Саразм. Акс ба самти ҷанубу-ғарбӣ.
Общий вид памятника Саразм и Дашти Саразм. Вид на юго-запад.
General view to Sarazm monument and Dashti Sarazm. View to south-west*

*Намуди умуми Мамънуъгоҳи таърихӣ-бостоншиносии Саразм.
Общий вид Историко-археологического заповедника Саразм.
General view of Sarazm Historical and Archaeological Reserve.*

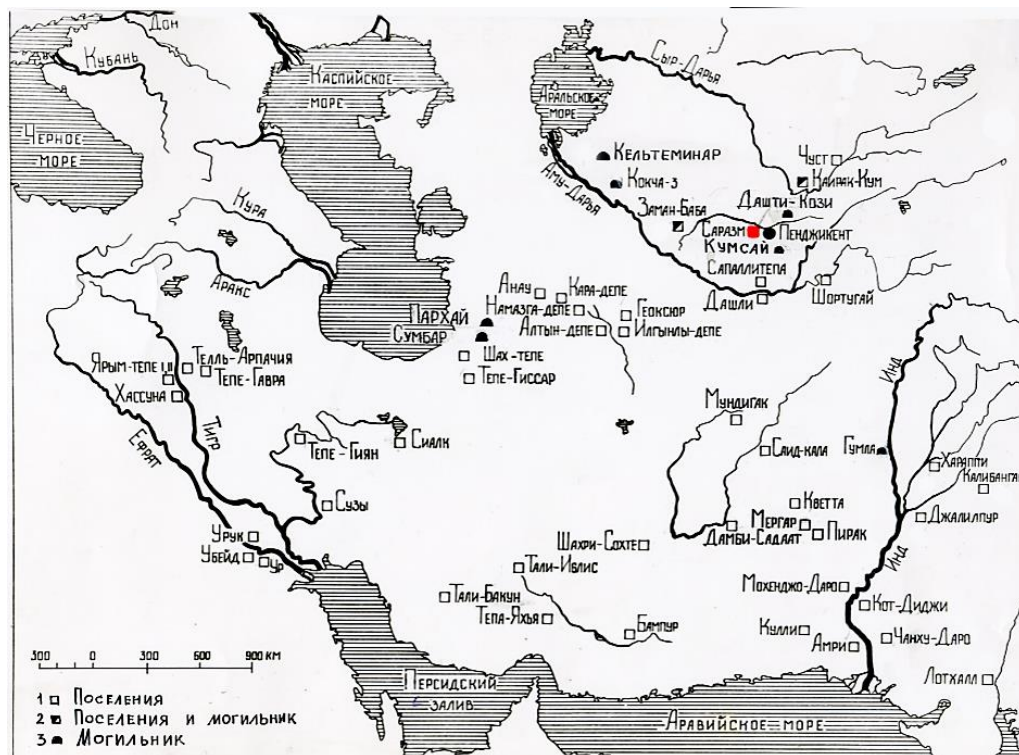

*Намуди умумии ёдгорӣ бо нишондоди қитъаҳои ҳаффорӣ шуда то соли 2020.
Общий вид памятника с указанием раскопанных участков к 2020 году.
General view of the monument with an indication of the excavated areas by 2020.*

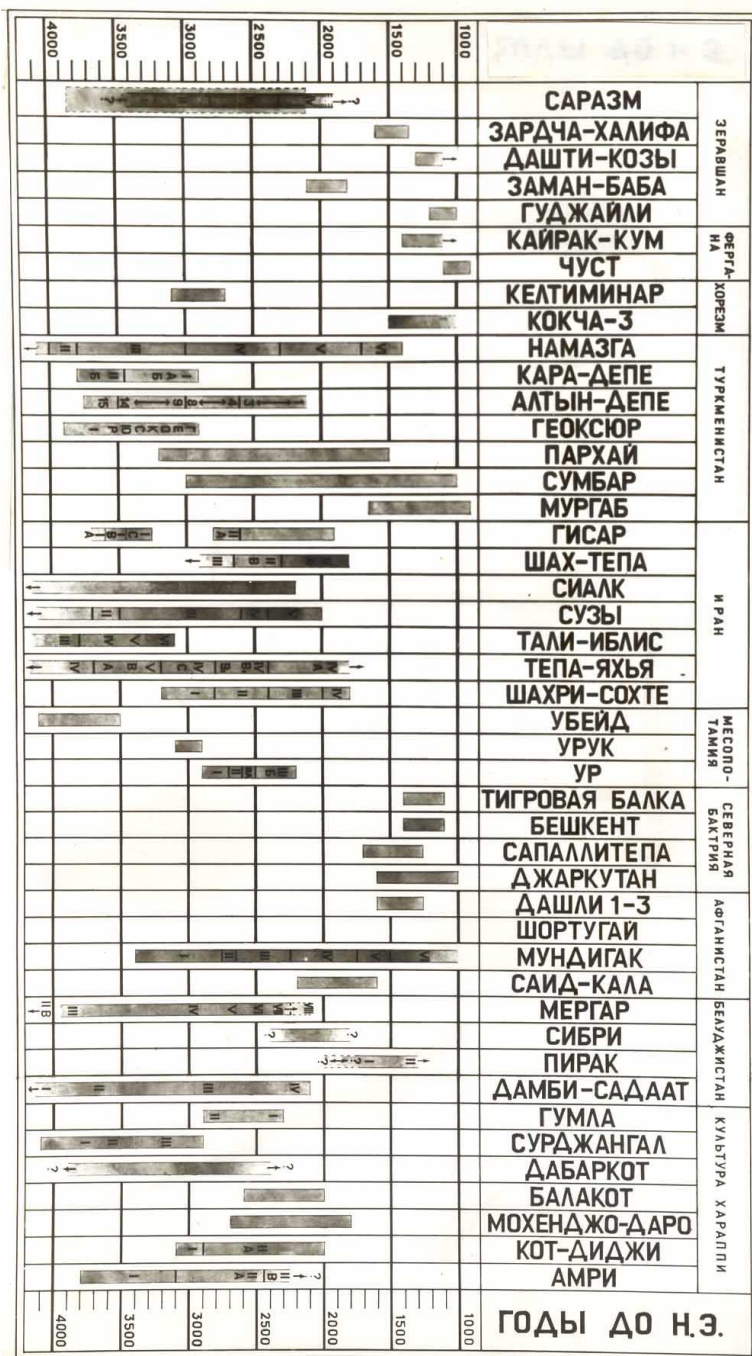

*Қашиофи Саразми бостон – Абдуллоҷон Исоқов ва Ашуралӣ Тайлонов. Тирамоҳи соли 1976.
Первооткрыватель Саразма – Абдуллоҷон Исаков и Ашурали Тайлонов. Осень 1976 г.
Discoverer of Sarazm – Abdullojon Isakov and Ashurali Tailonov. Autumn 1976.*

*Хартаи ёдгоиҳои асосии бостонишиносии давраи Энеолит ва Биринҷӣ.
 Карта основных археологических памятников эпохи энеолита и бронзы.
 The map of the main archaeological monuments of Eneolithic and Bronze Age.*

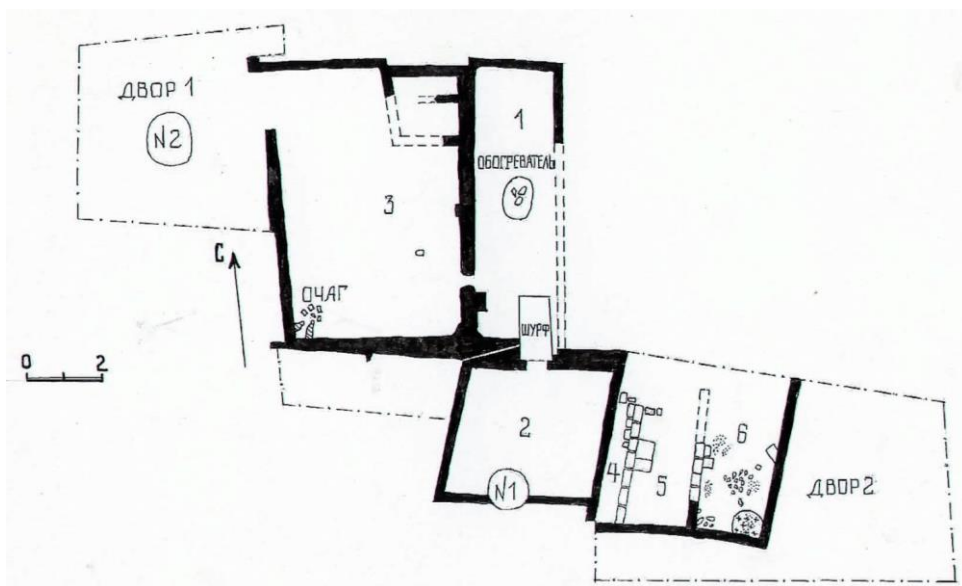

Нақшаи давранбандии Саразм ва ёдгориҳои ҳамҷавори аҳди Биринҷӣ.
 Хронологическая таблица Саразма и синхронных памятников эпохи бронзы.
 Chronological table of Sarazm and synchronous monuments of the Bronze Age.

Даврабанди бостониносии ёдгори Саразм.
 Археологическая периодизация памятника Саразм.
 Archaeological periodization of Sarazm monument.

Саразм периоды	Раскоп	Годы до н.э.	Архитектура	Металл	Камешные и костяные изделия	Глиняные изделия	Керамика		
							расписная	светлоонобая	серая и черная
IV	Раскоп I-2 Раскоп II-4 Раскоп III-3 Раскоп IV-8	2900- 2700							
III	Раскоп I-1 Раскоп II-3 Раскоп III-2 Раскоп IV-5	2700- 3000							
II	Раскоп II-2 Раскоп IV-4	3000- 3300							
I	Раскоп I Раскоп II-4	3300- 3500							

Ҳафриёти I. Нақшаи ҳучраҳо.
 Раскоп I. План помещений.
 Excavation I. Plan of the rooms.

Ҳафриёти I. Пори аз зарфи мунаққаш.
 Раскоп I. Фрагмент расписной керамики.
 Excavation I. Fragment of painted ceramics.

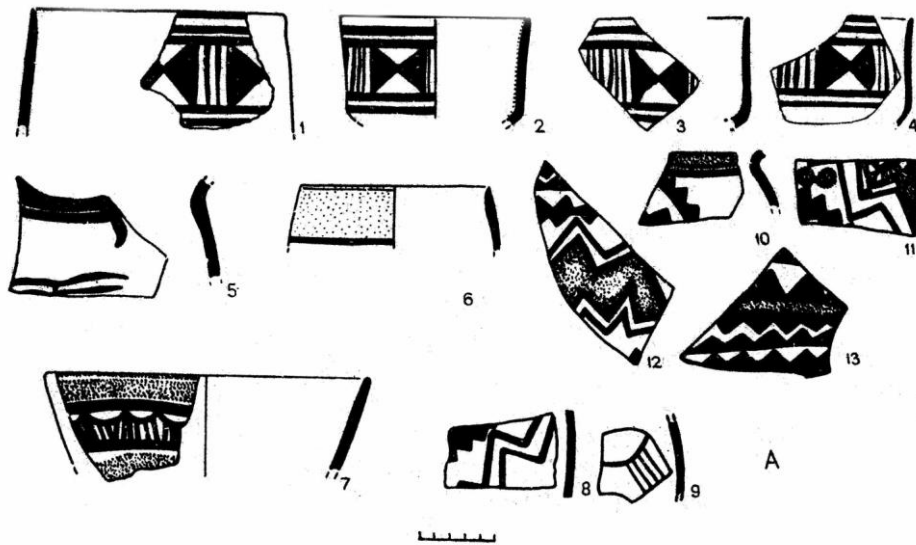
Ҳафриёти I. Поряи зарфи мунаққаш.
Раскоп I. Фрагмент расписной керамики.
Excavation I. Fragment of painted ceramics.

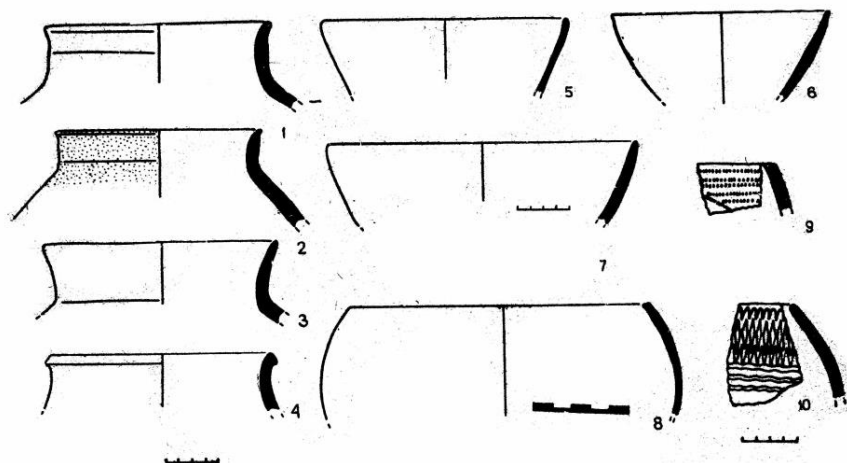
Ҳафриёти I. Поряҳои зарфи мунаққаш.
Раскоп I. Фрагменты расписной керамики.
Excavation I. Fragments of painted ceramics.

*Ҳафриёти I. Пораҳои зарфи мунаққаш.
Раскоп I. Фрагменты расписной керамики.
Excavation I. Fragments of painted ceramics.*

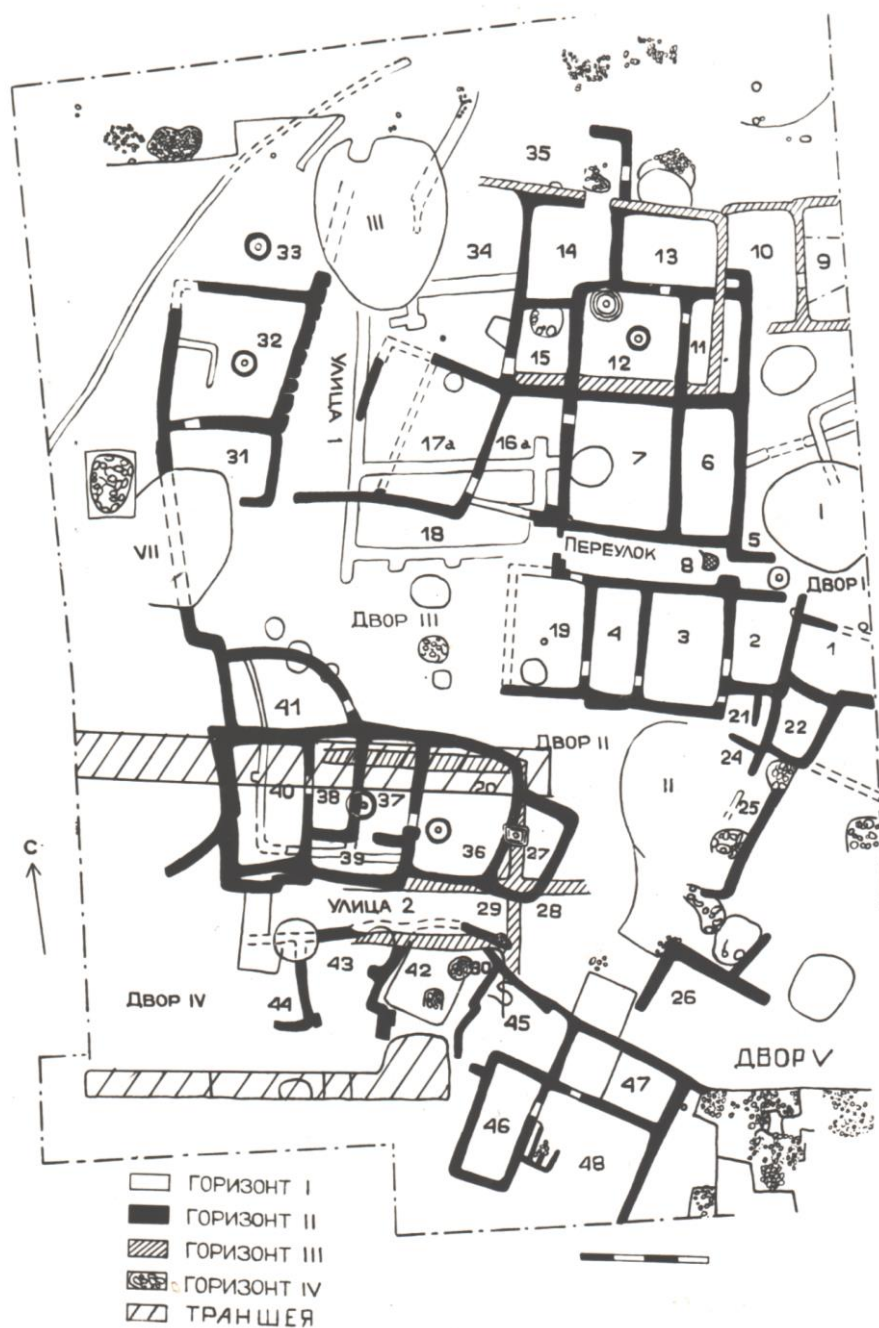
*Ҳафриёти I. Нақшаи зарфҳои мунаққаш.
Раскоп I. Рисунок расписной керамики.
Excavation I. Drawings of painted ceramics.*

*Ҳафриёти I. Нақшаи зарфҳо бе нақи.
Раскоп I. Рисунок нерасписной керамики.
Excavation I. Drawings non-painted ceramics.*

*Ҳафриёти I. Сафоли маданияти чорводорон.
Раскоп I. Керамика степной бронзы.
Excavation I. Ceramics of steppe bronze.*

Ҳафриёти II. Нақшаи умумӣ.
 Раскоп II. Сводный план построек.
 Excavation II. General plan.

*Ҳафриёти II. Намуди умумии ҳафриёт.
Раскоп II. Общий вид раскопа.
Excavation II. General view of the excavation.*

*Ҳафриёти II. Намуди ҳуҷраҳо.
Раскоп II. Вид помещений.
Excavation II. View of rooms.*

*Ҳафриёти II. Деворҳои давраи III ва IV.
Раскоп II. Стены III и IV периода.
Excavation II. Walls of III and IV periods.*

*Ҳафриёти II. Боқимондаҳои
ҷави ду-радифа.
Раскоп II. Горизонт II.*

*Злаки двухрядного ячменя.
Excavation II. Horizon II.
Double-row barley cereals from.*

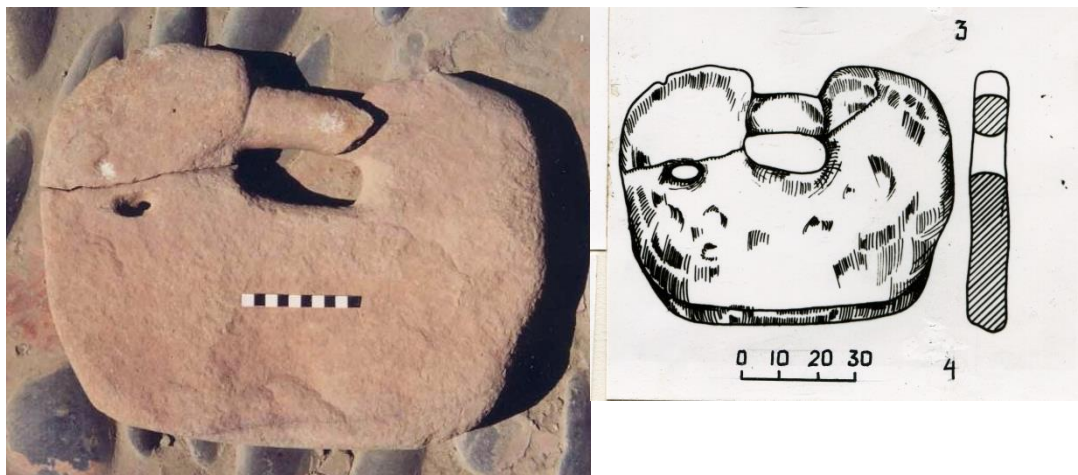
*Ҳафриёти II. Пори зарфи мунаққаш.
Раскоп II. Фрагмент полихромной керамики.
Excavation II. Fragment of polychrome ceramics.*

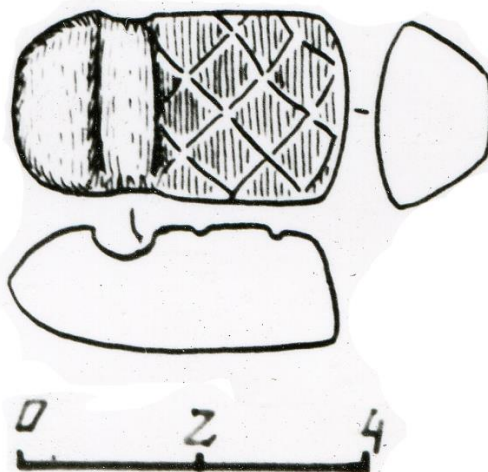
*Ҳафриёти II. Пори зарфи мунаққаш
Раскоп II. Фрагмент полихромной керамики.
Excavation II. Fragment of polychrome ceramics.*

*Ҳафриёти II. Пори зарфи маданияти
чорводорон.
Раскоп II. Фрагмент керамики степной
бронзы. Excavation II.
Fragment of ceramic of steppe bronze.*

Ҳафриёти II. Борсанг. Давраи Саразм-II.
 Раскоп II. Гиря. Период Саразм II.
 Excavation II. Weight-stone. Period Sarazm II.

Ҳафриёти II. Асбоби барои суфта намудани тиру пайкони чӯбӣ. Санг.
 Раскоп II. Выпрямитель древка стрел. Камень.
 Excavation II. Arrow shaft straightener. Stone.

*Ҳафриёти II. Амуди сардори қабила. Яшм.
Раскоп II. Жезл вождя племени. Нефрит.
Excavation II. Scepter of the leader of tribe. Jade.*

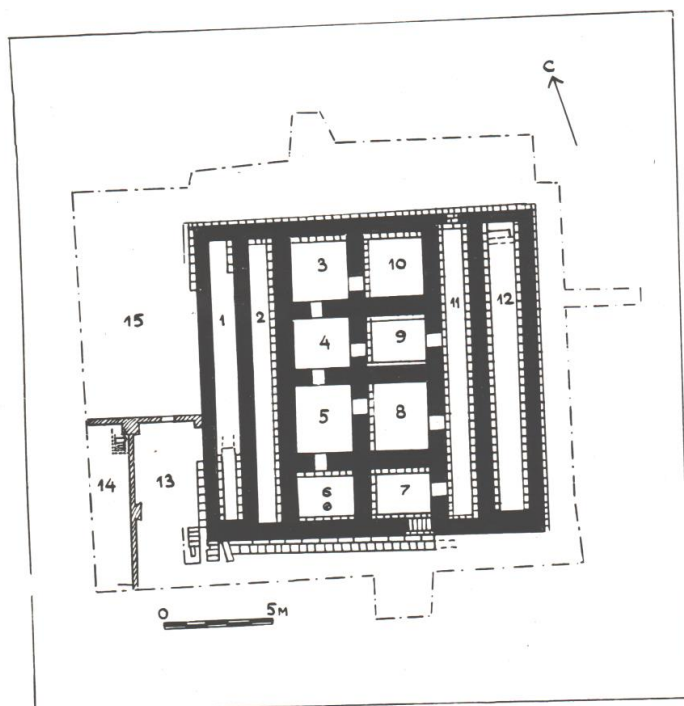
Ҳафриёти II. Зарфи хурд. Санг.
 Раскоп II. Флакончик. Камень.
 Excavation II. Small vial. Stone.

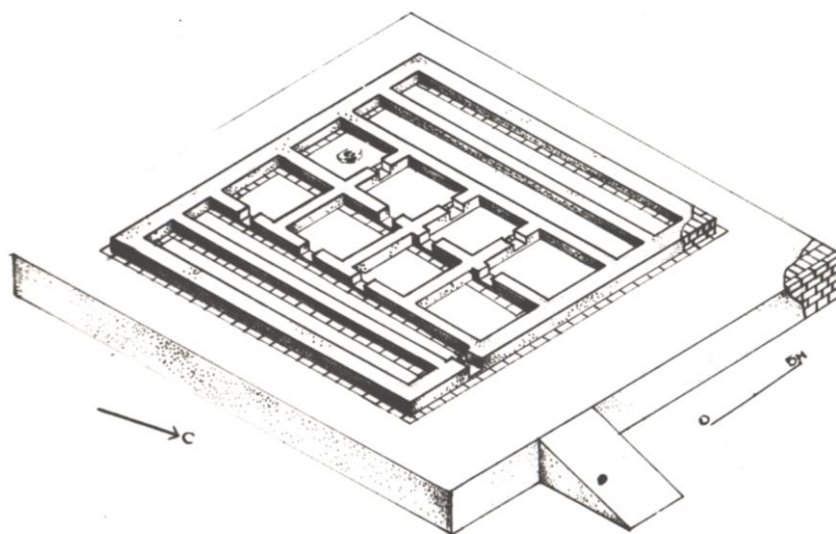
Ҳафриёти II. Шастии моҳидорӣ. Мис.
 Раскоп II. Рыболовные крючки. Медь.
 Excavation II. Fishing hooks.

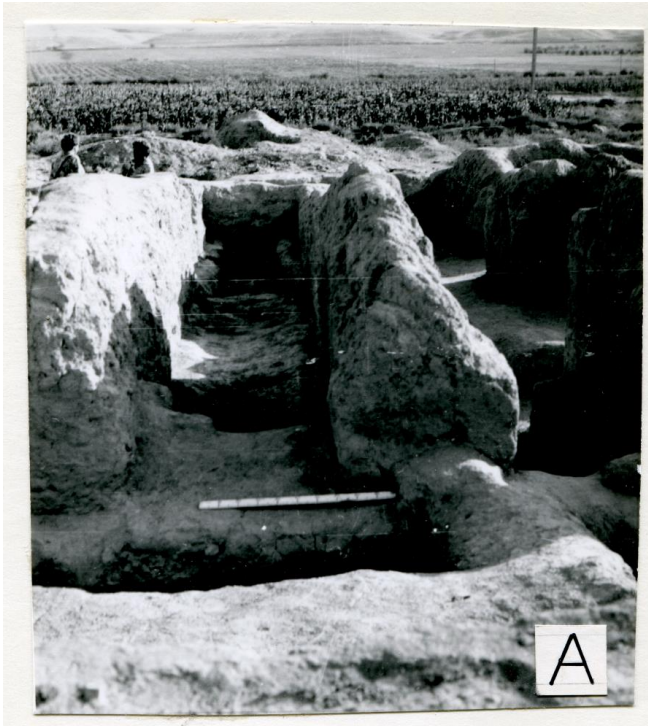
Ҳафриёти II. Дуки сафолӣ.
 Раскоп II. Керамическая пряслица.
 Excavation II. Ceramic spindle.

Ҳафриёти III. Бино барои захираи ғалладона. Нақшаи хуҷраҳои 1-12.
 Раскоп III. Общественное зернохранилище. План помещений 1-12.
 Excavation III. Public grain storage building. Plan of the rooms 1-12.

Ҳафриёти III. Бино барои захираи ғалладона. Тарҳи барқароршудаи бино.
 Раскоп III. Общественное зернохранилище. Аксонометрия здания
 Excavation III. Public grain storage building. Axonometric plan.

*Ҳафриёти III. Намуди
хучраҳои 1 ва 2 аз шимол.
Раскоп III. Вид помещений 1
и 2 с севера.
Excavation III. View of the
rooms 1 and 2 from north.*

*Ҳафриёти III. Намуди
хучраҳо.
Раскоп III. Вид помещений.
Excavation III. View of the
rooms.*

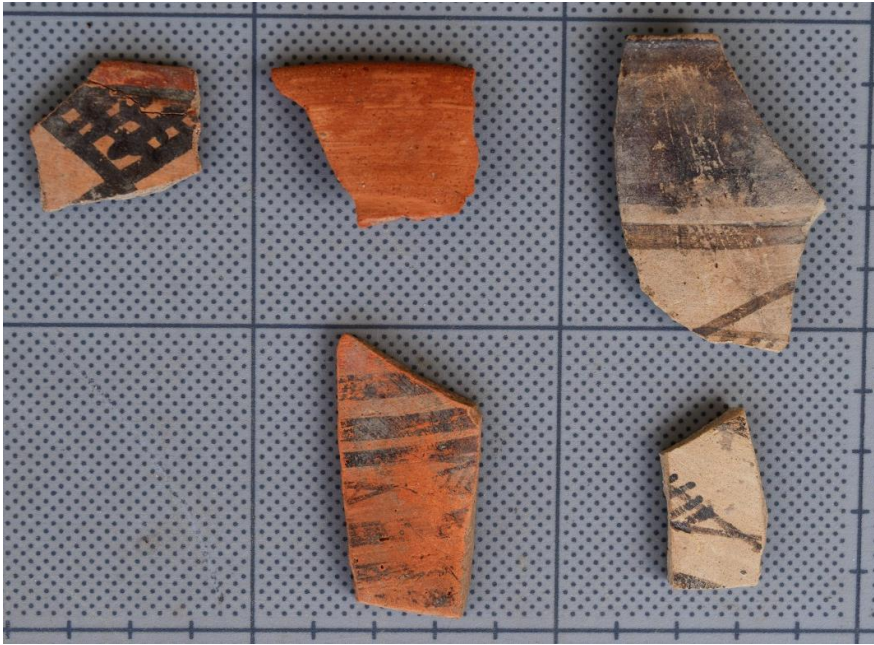

*Ҳафриёти III. Бино барои захираи ғалладона. Акс ба самти ҷанубу-ғарб.
Раскоп III. Здание общественного зернохранилища. Вид на юго-запад.
Excavation III. Public grain storage building. View to south-west.*

*Ҳафриёти III. Бино барои захираи ғалладона. Акс ба самти шимолу-шарқ.
Раскоп III. Здание общественного зернохранилища. Вид на северо-восток.
Excavation III. Public grain storage building. View to north-east.*

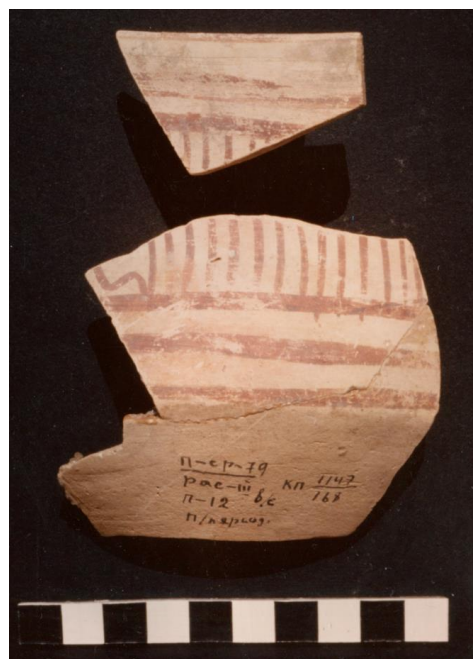

*Ҳафриёти III. Поруҳои зарфҳои мунаққаш.
Раскоп III. Фрагменты полихромной керамики.
Excavation III. Fragments of polychrome ceramics.*

*Ҳафриёти III. Поруи зарфи мунаққаш.
Раскоп III. Фрагмент полихромной керамики.
Excavation III. Fragment of polychrome ceramics.*

*Ҳафриёти III. Пораҳои зарфҳои мунаққаи.
Раскоп III. Фрагменты полихромной керамики.
Excavation III. Fragments of polychrome ceramics.*

*Ҳафриёти III. Олотҳои аз чаҳмоқсанг.
Раскоп III. Кремниевые орудия.
Excavation III. Silicon tools.*

Ҳафриёти IV. Нақшаи умумии ҳучраҳо ва гӯристон.
 Раскоп IV. Сводный план построек и некрополя.
 Excavation IV. General plan of the complex and the necropolis.

*Хафрийети IV. Намуди ибодатхонаи якум. Намуди умумӣ аз ҷануб.
Раскоп IV. Вид первого культового здания. Общій вид здания с юга.
Excavation IV. View of the first cult building. General view from the south.*

*Хафрийети IV. Намуди ҳуҷраҳо.
Раскоп IV. Вид помещений.
Excavation IV. View of the rooms.*

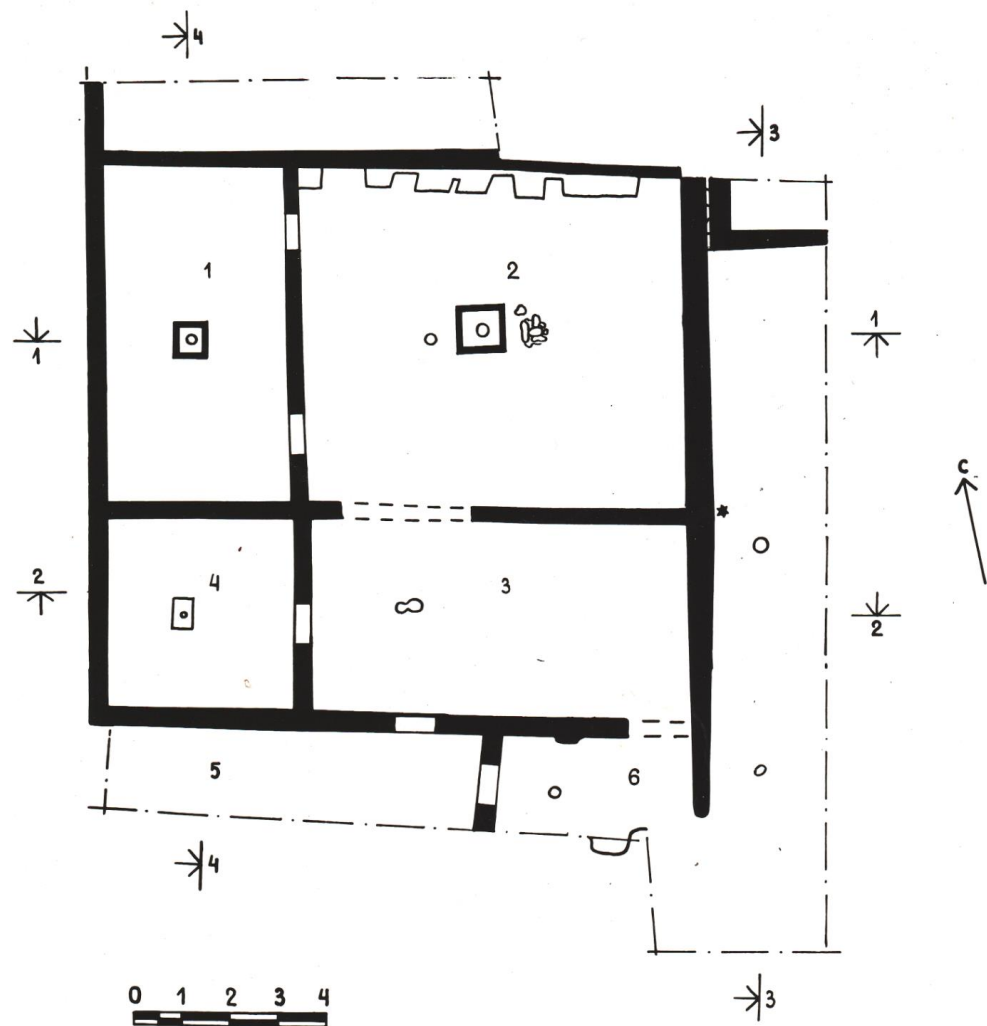

*Ҳафриёти IV. Оташгоҳи мураббаъ. Ҳуҷраи 1.
Раскоп IV. Очаг-алтарь. Помещение 1.
Excavation IV. Fire-altar. Room 1.*

*Ҳафриёти IV. Оташгоҳи мураббаъ. Ҳуҷраи 2.
Раскоп IV. Очаг-алтарь. Помещение 2.
Excavation IV. Fire-altar. Room 2.*

Хафрийёти IV. Нақшаи умумии ибодатхонаи дуввум.
 Раскоп IV. План второго культового здания.
 Excavation IV. Plan of the second cult building.

Ҳафриёти IV. Шоҳқосаи мармарин. Қабри 3.
 Раскоп IV. Мраморная чаша. Погребение 3.
 Excavation IV. Marble bowl. Burial 3.

Ҳафриёти IV. Сурмадони нуқрагӣ. Қабри 4.
 Раскоп IV. Серебряный флакончик.
 Погребение 3.
 Excavation IV. Silver vessel. Burial 3.

Ҳафриёти IV. Зарфи хурд. Санг.
 Раскоп IV. Флакончик. Камень.
 Excavation IV. Small vial. Stone.

*Ҳафриёти IV. Орошиоти тиллоӣ.
Раскоп IV. Золотая розетка.
Excavation IV. Golden rosette.*

*Ҳафриёти IV. Мӯҳри мудаваар бо тасвири барзагов. Санг.
Раскоп IV. Цилиндрическая печать-штампик. Камень.
Excavation IV. Cylindrical seal-stamp. Stone.*

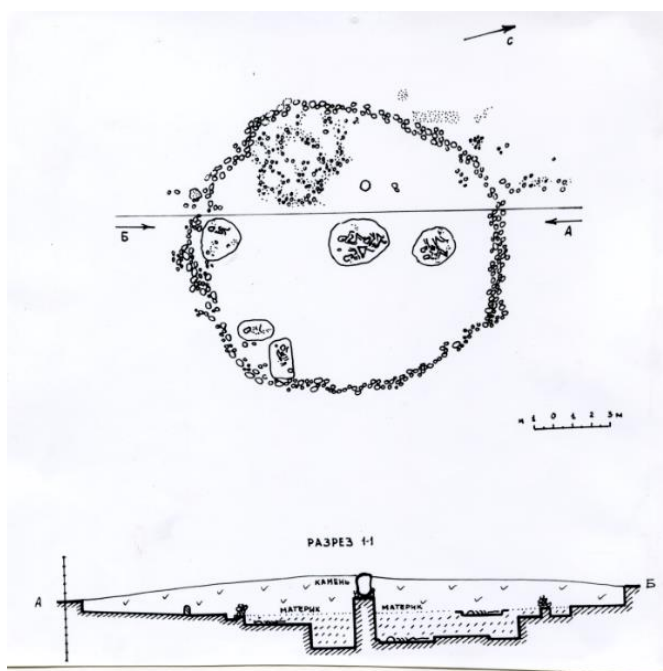
*Ҳафриёти IV. Асбоби барои суфта намудани тиру пайкони чўбӣ. Санг.
Раскоп IV. Гладилка-выпрямитель древка стрел. Камень.
Excavation IV. Arrow shaft straightener. Stone.*

*Ҳафриёти IV. Косаи сафолии нақидор.
Раскоп IV. Расписная керамическая чаша.
Excavation IV. Painted ceramic bowl.*

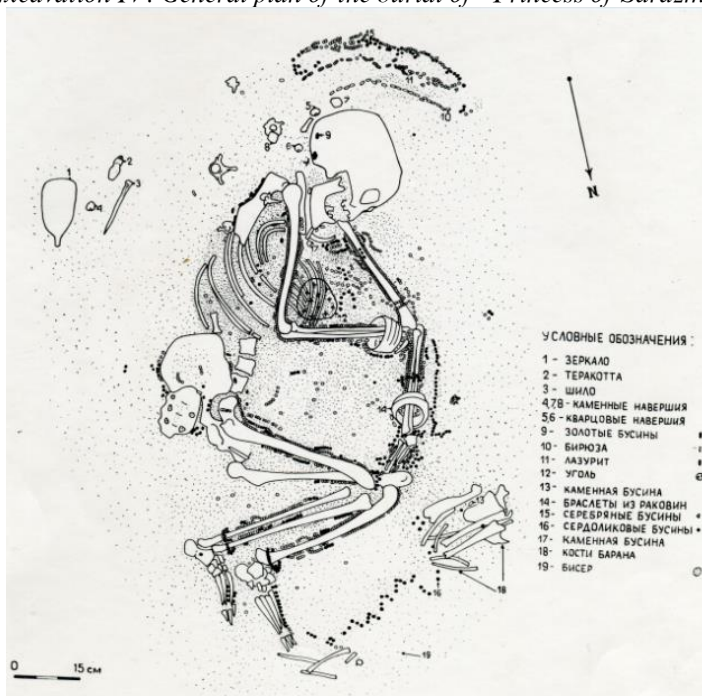
*Ҳафриёти IV. Акси ҳучраҳо ва гӯристон.
Раскоп IV. Вид помещений и некрополя.
Excavation IV. View of the rooms and necropolis.*

*Ҳафриёти IV. Нақшаи гӯристон.
Раскоп IV. План некрополя.
Excavation IV. Plan of the necropolis.*

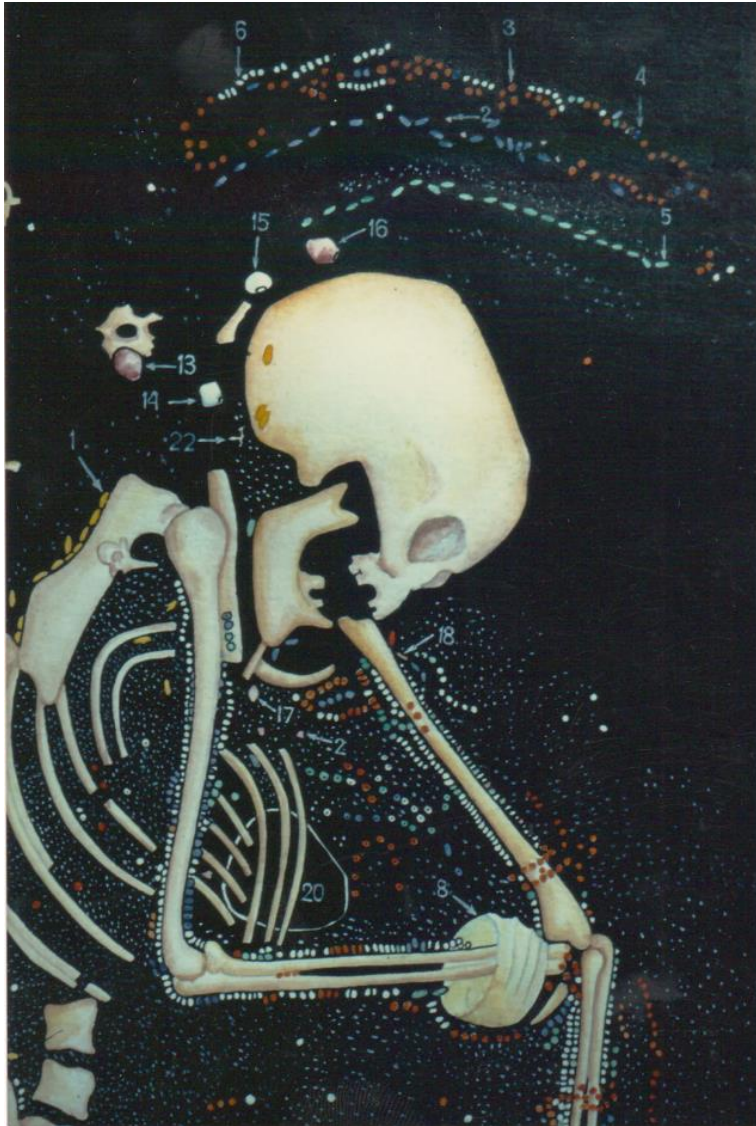
Ҳафрийёти IV. Нақшаи умумии қабри “Маликаи Саразм”.
 Раскоп IV. Общий план погребения “Принцессы Саразм”.
 Excavation IV. General plan of the burial of “Princess of Sarazm”.

Ҳафрийёти IV. “Маликаи Саразм” ва лавозимоти ҳамроҳ гуронидашуда.
 Раскоп IV. “Принцесса Саразма” и сопроводительный инвентарь.
 Excavation IV. The “Princess of Sarazm” and accompanying inventory.

Ҳафрийёти IV. “Маликаи Саразм” ва лавозимоти Ҳамроҳи ғурунидашуда.
Раскоп IV. “Принцесса Саразма” и сопроводительный инвентарь.
Excavation IV. The “Princess of Sarazm” and accompanying inventory.

*Ҳафриёти IV. Қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Погребение “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. The burial of “Princess of Sarazm”.*

*Ҳафриёти IV. Ҳайкалчаҳои гилин
аз қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Глиняные статуэтки
из погребения “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. Clay figurine
from the burial of “Princess of Sarazm”.*

*Ҳафриёти IV. Оинаи биринҷӣ аз
қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Бронзовое зеркало из
погребения “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. The bronze mirror from
the burial of “Princess of Sarazm”.*

*Ҳафриёти IV. Дастпонаҳо қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Браслеты из погребения “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. Bracelets from the burial of “Princess of Sarazm”.*

*Ҳафриёти IV. Шаддаҳои аз ақиқ, лоҷувард ва гаҷ аз қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Ожерелья из сердолика, лазурита и пасты из погребения “Принцессы
Саразма”.
Excavation IV. Necklaces from the carnelian, lapis lazuli and paste from the burial of “Prin-
cess of Sarazm”.*

Ҳафриёти IV. Шаддаи тиллоӣ аз қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Золотое ожерелье из погребения “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. Gold necklace from the burial of the “Princess of Sarazm”.

Ҳафриёти IV. Ҷузъи шаддаи тиллоӣ аз қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Фрагмент золотого ожерелья из погребения “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. Fragment of a gold necklace from the burial of “Princess of Sarazm”.

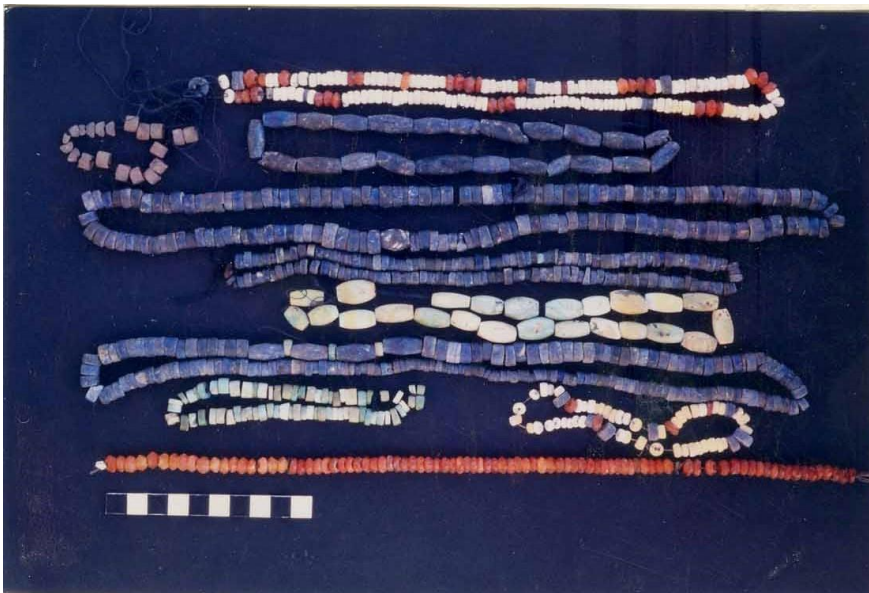

Ҳафриёти IV. Ҷузъи шаддаи тиллоӣ аз қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Фрагмент золотого ожерелья из погребения “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. Fragment of a gold necklace from the burial of “Princess of Sarazm”.

*Ҳафриёти IV. Шаддаҳо аз ақиқи ҷигарӣ аз қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Сердоликовые бусы из погребения “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. Carnelian necklaces from the burial of “Princess of Sarazm”.*

*Ҳафриёти IV. Шаддаҳо аз ақиқ, лочувард, фирӯза ва гач. Қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Ожерелья из сердолика, лазурита, бирюзы и пасты из погребения “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. Necklaces from the carnelian, lapis lazuli and paste from the burial of “Princess of Sarazm”.*

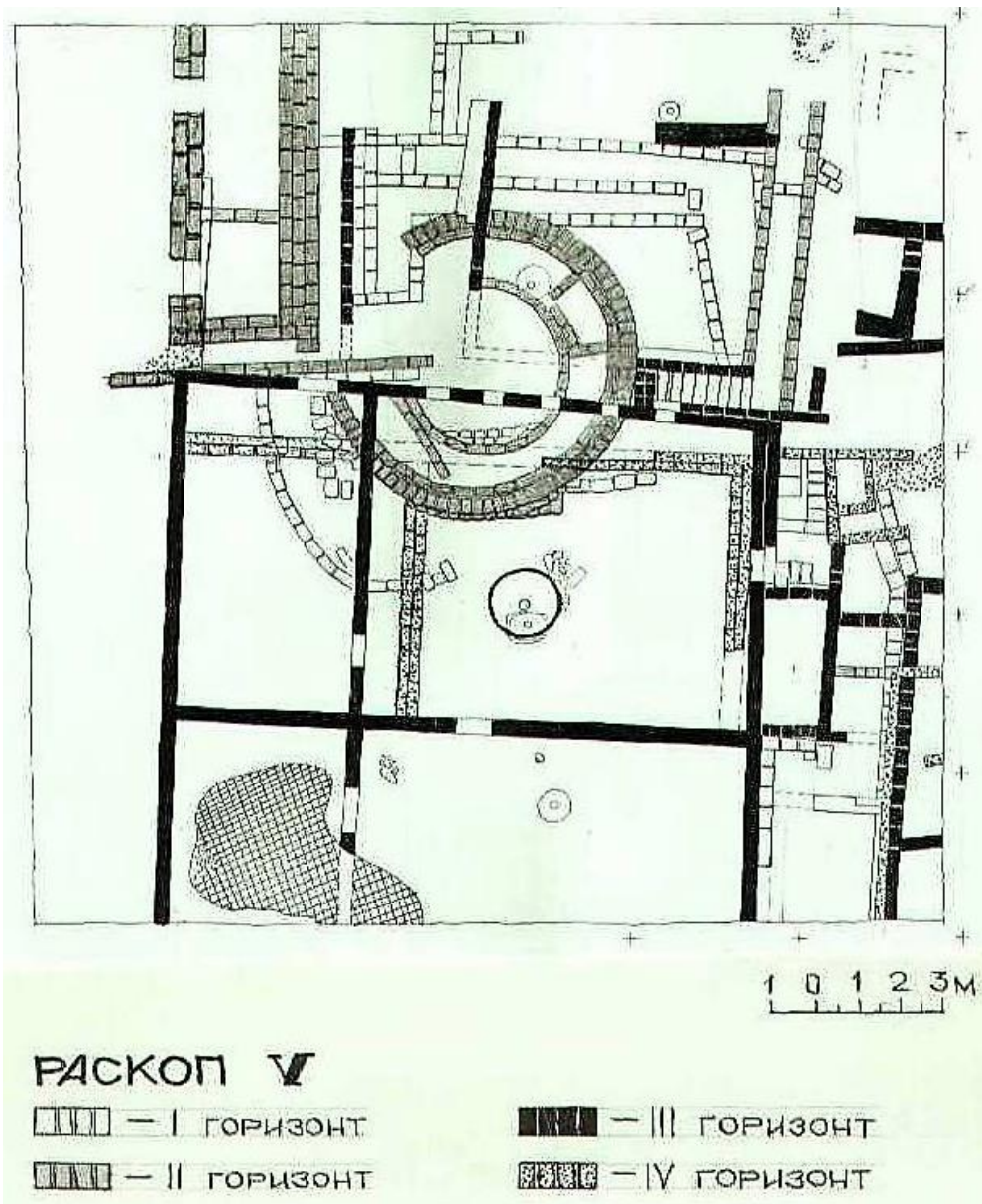

*Ҳафриёти IV. Мӯхраҳо ва шаддаҳои гачӣ аз қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Пастовые бусы и ожерелья из погребения “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. The paste beads and necklaces from the burial of “Princess of Sarazm”.*

*Ҳафриёти IV. Мӯҳраҳо ва шаддаҳои гачӣ аз қабри “Маликаи Саразм”.
Раскоп IV. Пастовые бусы и ожерелья из погребения “Принцессы Саразма”.
Excavation IV. The paste beads and necklaces from the burial of “Princess of Sarazm”.*

*Ҳафриёти V. Нақшаи умумии ҳафриёт.
 Раскоп V. Сводный план построек.
 Excavation V. General plan of the complex.*

*Ҳафрийёти V. Бинои мудаввар - "Маъбади офтоб".
Раскоп V. Круглое здание - "Храм солнца".
Excavation V. Round building - "Sun temple".*

*Ҳафриёти V. Бинои мудаввар - "Маъбади офтоб".
Раскоп V. Круглое здание - "Храм солнца".
Excavation V. Round building - "Sun temple".*

*Ҳафриёти V. Бинои мудаввар - "Маъбади офтоб".
Раскоп V. Круглое здание - "Храм солнца".
Excavation V. Round building - "Sun temple".*

*Ҳафриёти V. Бинои мудаввар - "Маъбади офтоб".
Раскоп V. Круглое здание - "Храм солнца".
Excavation V. Round building - "Sun temple".*

*Ҳафриёти V. Оташгоҳи мудаввар. Ҳуҷраи 1, давраи Саразм III.
Раскоп V. Круглый алтарь-огня. Помещение 1, период Саразм III.
Excavation V. Round altar. Room 1, period Sarazm III.*

*Ҳафриёти V. Зеби гардан.
Раскоп V. Кулон-подвеска. Агат.
Excavation V. Pendant. Agate.*

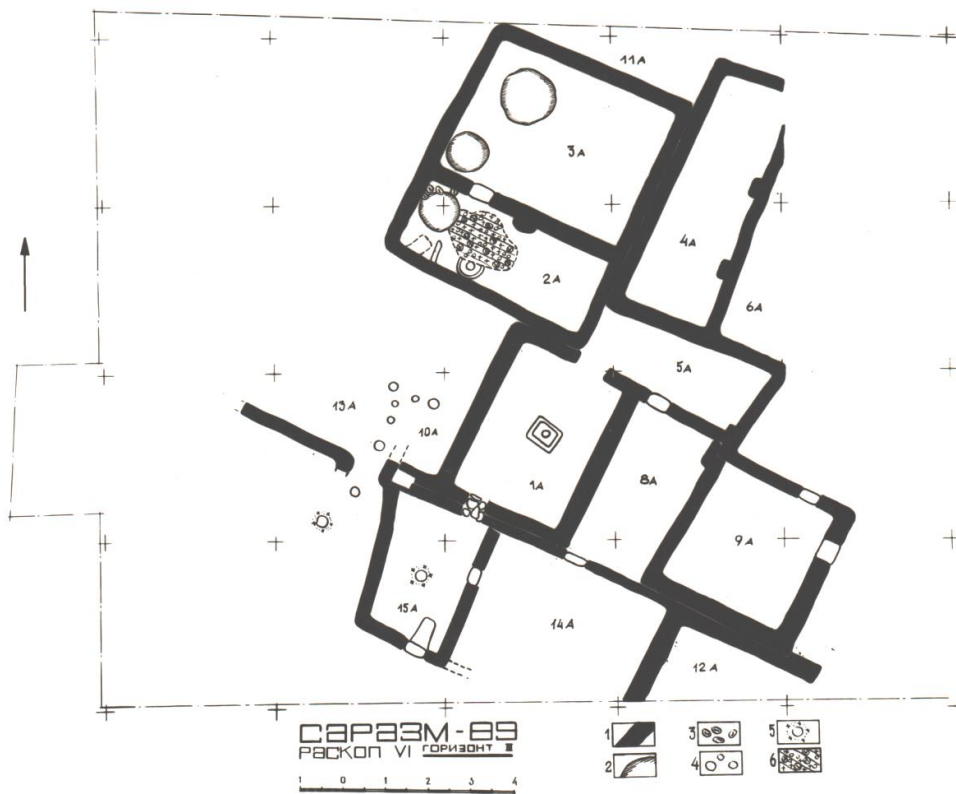
*Ҳафриёти V. Санғҳои аз ақиқи чигарӣ, лочувард ва серпонтин барои коркарди минбаъда.
Раскоп V. Галька из сердолика, лазурита и серпантина для дальнейшего производства.
Excavation V. Pebble-stone from carnelian, lapis lazuli and serpentine for further production.*

*Ҳафриёти V. Порси зарфи мунаққаш.
Раскоп V. Расписная керамика.
Excavation V. Painted ceramics.*

*Ҳафриёти V. Пайкон.
Раскоп V. Наконечник. Кварц
Excavation V. Arrowhead.*

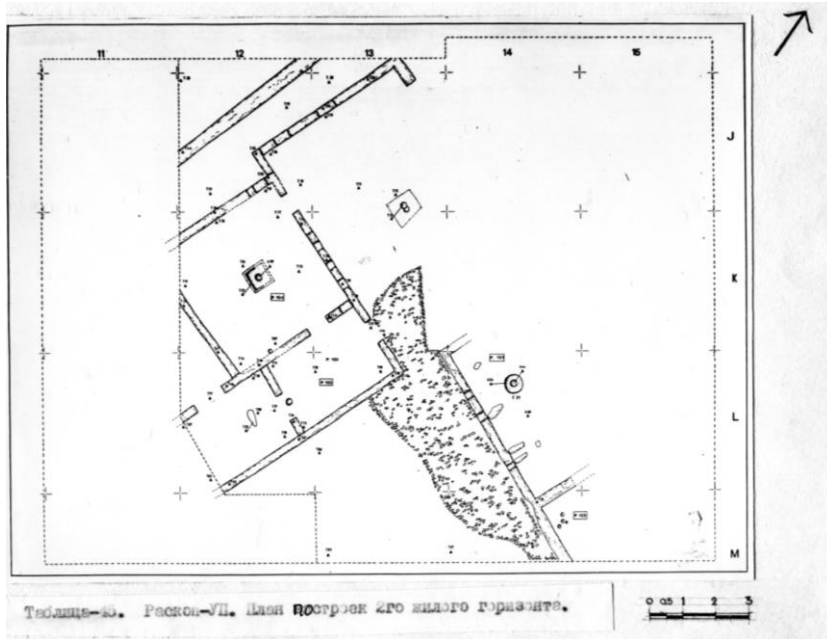
Хафриёти VI. Нақияи ҳафриёт. Уфуқи III.
Раскоп VI. План построек. Горизонт III.
Excavation VI. Plan of the rooms. Horizon III.

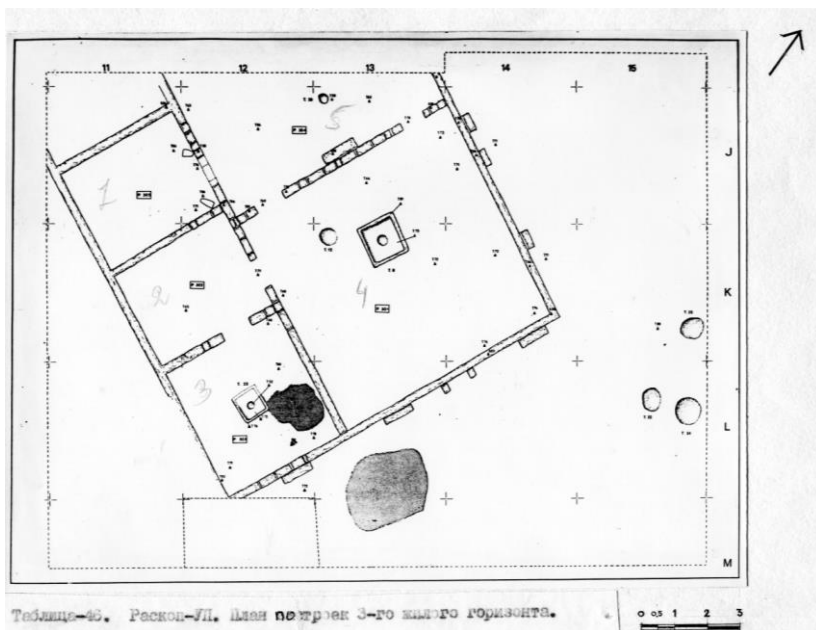

*Ҳафриёти VI. Порҳаи зарфи мунаққаш.
Раскоп VI. Фрагменты расписной керамики.
Excavation VI. Fragments of painted ceramic.*

Ҳафриёти VII. Нақшаи сохтмони давраи II.
 Раскоп VII. План построек II жилого горизонта.
 Excavation VII. Plan of the rooms of the II horizon.

Ҳафриёти VII. Нақшаи сохтмони давраи III.
 Раскоп VII. План построек III жилого горизонта.
 Excavation VII. Plan of the rooms of the III horizon.

*Ҳафриёти VII. Намуди ҳуҷраҳо аз самти ҷануб.
Раскоп VII. Вид помещений с юга.
Excavation VII. View of the rooms from south.*

*Ҳафриёти VII. Намуди ҳуҷраҳо аз самти шарқ.
Раскоп VII. Вид помещений с востока.
Excavation VII. View of the rooms from the east.*

*Ҳафрийёти VII. Ҳучра бо оташгоҳи мураббаъ.
Раскоп VII. Помещение с квадратным очагом-алтарем.
Excavation VII. The room with square altar.*

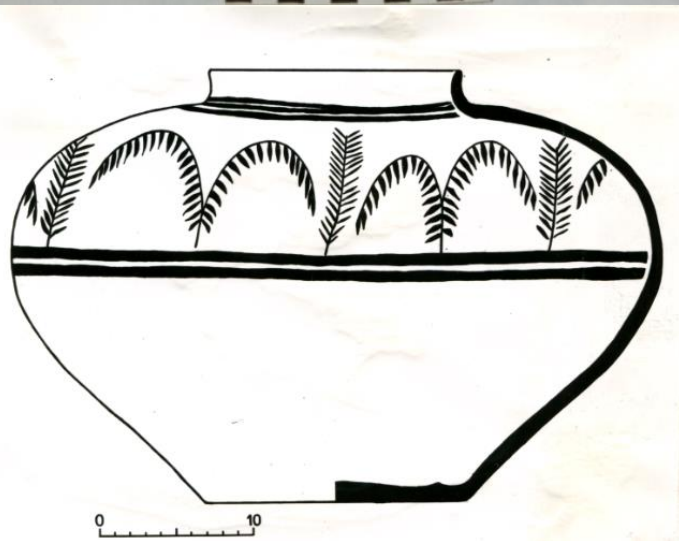
*Ҳафрийёти VII. Намуди ҳучраҳо.
Раскоп VII. Вид помещений.
Excavation VII. View of the rooms.*

*Ҳафриёти VII. Деворҳои давраҳои гуногун.
Раскоп VII. Стены разных периодов.
Excavation VII. The walls of the various periods.*

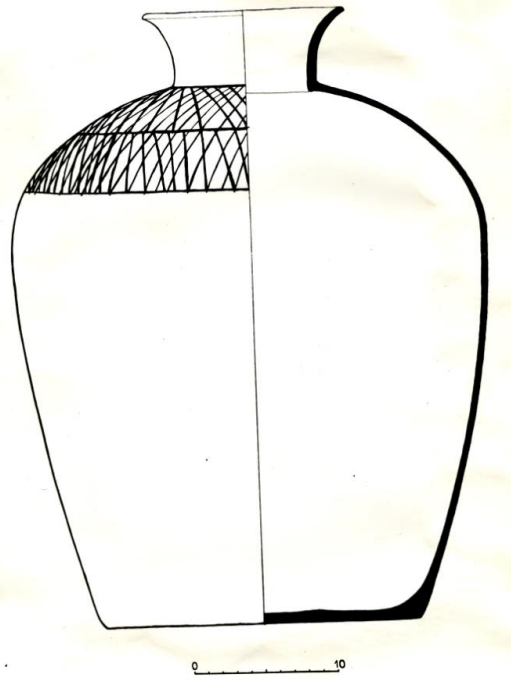

*Ҳафрийети VII. Зарфи мунаққаш бо тасвири растанӣ.
Раскоп VII. Монохромная керамика с растительным орнаментом.
Excavation VII. Monochrome ceramics with a vegetation ornament.*

*Ҳафриёти VII. Зарфи мунаққаш.
Раскоп VII. Монохромная керамика.
Excavation VII. Monochrome ceramics.*

*Ҳафриёти VII. Зарфи сафолӣ.
Раскоп VII. Керамический сосуд.
Excavation VII. Ceramic vessel.*

*Ҳафриёти VII. Зарфи сафолӣ.
Раскоп VII. Керамический сосуд.
Excavation VII. Ceramic vessel.*

*Ҳафриёти VII. Зарфи мунаққаш.
Раскоп VII. Монохромная
керамика.
Excavation VII. Monochrome
ceramics.*

*Ҳафриёти VII. Косаи сафолӣ.
Раскоп VII. Керамическая чаша.
Excavation VII. Ceramic bowl.*

*Ҳафриёти VII. Зарфи сафолӣ.
Раскоп VII. Керамический сосуд.
Excavation VII. Ceramic vessel.*

*Ҳафриёти VII. Пори маводи сурбӣ.
Раскоп VII. Фрагмент свинцового слитка.
Excavation VII. Fragment of lead bar.*

*Ҳафриёти VII. Мӯҳри сурбӣ.
Раскоп VII. Печать-штампик из свинца.
Excavation VII. Silver stamp.*

*Ҳафриёти VII. Белчаи орошиотӣ. Биринҷӣ.
Раскоп VII. Косметическая лопаточка. Бронза.
Excavation VII. Cosmetic spatula. Bronze.*

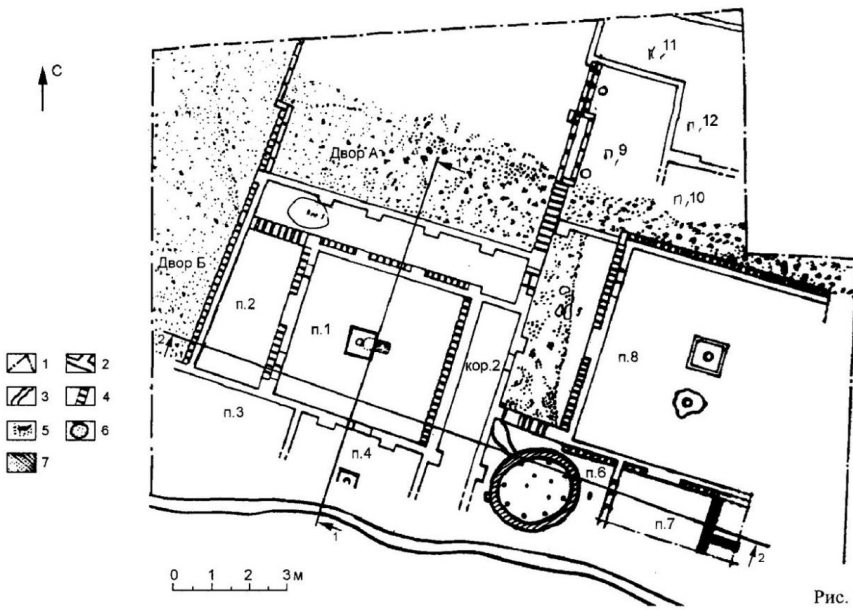

*Ҳафриёти VII. Овезаи сафолӣ.
Раскоп VII. Керамический кулончик.
Excavation VII. Ceramic pendant.*

Ҳафриёти VII. Овезаи сафолӣ.
 Раскоп VII. Керамический кулончик.
 Excavation VII. Ceramic pendant.

Ҳафриёти IX. Нақшаи ҳуҷраҳо.
 Раскоп IX. План помещений.
 Excavation IX. Plan of the rooms.

82

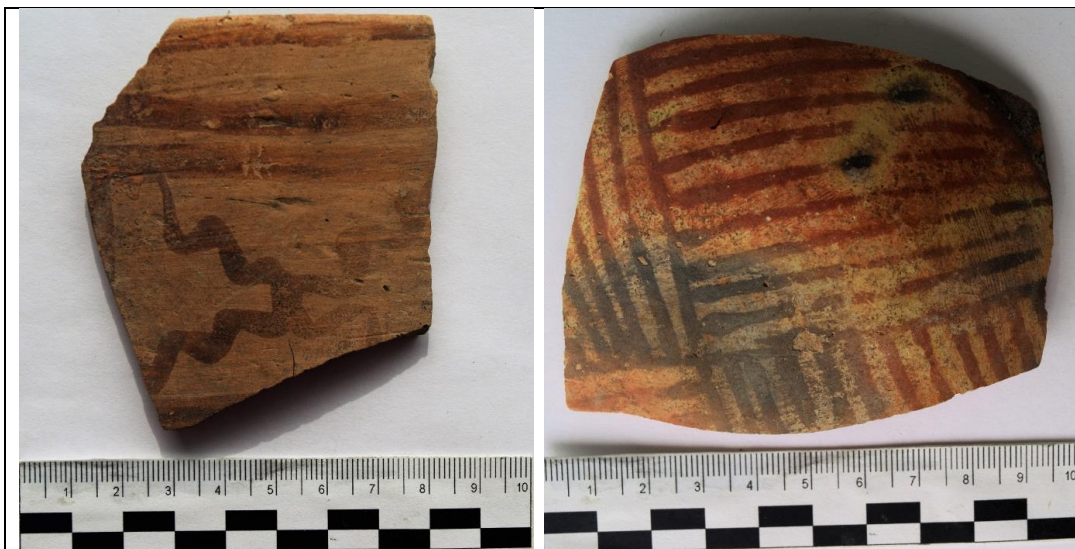
*Ҳафриёти IX. Намуди ҳучраҳо.
Раскоп IX. Вид помещений.
Excavation IX. View of the rooms.*

*Ҳафриёти IX. Намуди ҳучраҳо.
Раскоп IX. Вид помещений.
Excavation IX. View of the rooms.*

*Ҳафриёти IX. Корғаҳи кузагарии ду-қабата.
Раскоп IX. Двух-ярусная гончарная печь.
Excavation IX. Two-layered pottery kiln.*

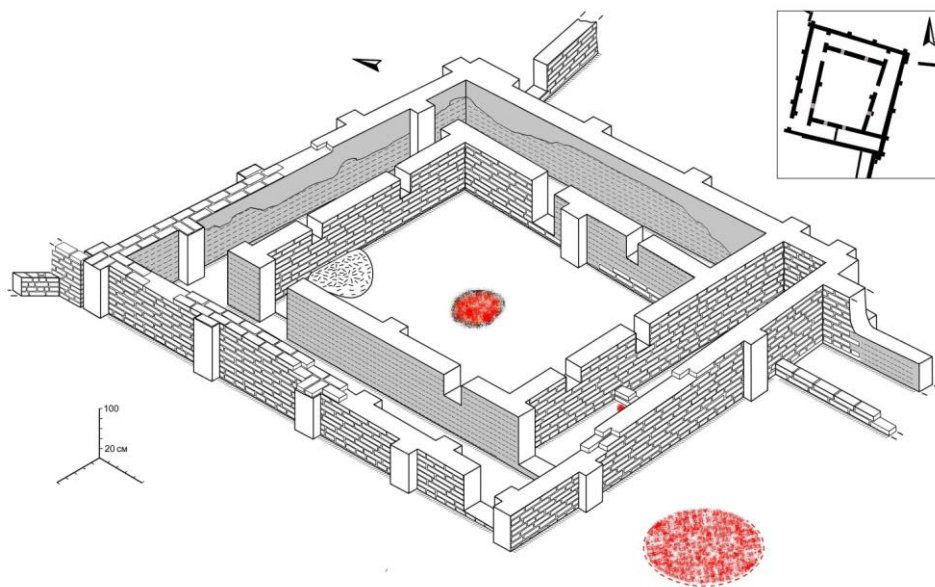
*Ҳафриёти IX. Порай зарфи мунаққаш.
Раскоп IX. Фрагмент полихромной
керамики.
Excavation IX. Fragment of polychrome
ceramics.*

*Ҳафриёти IX. Порай зарфи мунаққаш.
Раскоп IX. Фрагмент полихромной
керамики.
Excavation IX. Fragment of polychrome ce-
ramics.*

*Ҳафриёти IX. Пораҳои зарфи мунаққаш.
 Раскоп IX. Фрагменты полихромной керамики.
 Excavation IX. Fragments of polychrome ceramics.*

*Ҳафриёти XI. Бинои маъмурӣ. Нақшаи барқароршуда.
 Раскоп XI. Административное здание. Аксонометрия.
 Excavation XI. Administrative building. Axonometric.*

*Ҳафриёти XI. Бинои маъмурӣ.
Раскоп XI. Административное здание.
Excavation XI. Administrative building.*

*Ҳафриёти XI. Бинои маъмурӣ.
Раскоп XI. Административное здание.
Excavation XI. Administrative building.*

*Ҳафриёти XI. Оташгоҳи мудаввар.
Раскоп XI. Круглый алтарь-огня.
Excavation XI. Round fire-altar.*

*Ҳафриёти XI. Пори зарфи мунаққаш.
Раскоп XI. Фрагмент монохромной керамики.
Excavation XI. Fragment of monochrome ceramics.*

*Ҳафриёти XI. Пораҳои зарфи мунаққаш.
Раскоп XI. Фрагменты монохромной керамики.
Excavation XI. Fragments of monochrome ceramics.*

*Ҳафриёти XI. Зарфи сафолӣ.
Раскоп XI. Керамический сосуд.
Excavation XI. Ceramic vessel.*

*Ҳафриёти XI. Зарфи сафолӣ.
Раскоп XI. Керамический сосуд.
Excavation XI. Ceramic vessel.*

*Ҳафриёти XI. Овеза ба тасвири салиб ва нимсалибҳо.
Раскоп XI. Подвеска с изображением креста и полукреста.
Excavation XI. Pendant with the image of cross and semi-cross.*

Ҳафриёти XI. Аиёи салибшакл. Санг.
 Раскоп XI. Крестообразный предмет. Камень.
 Excavation XI. Cross-shape item. Stone.

Ҳафриёти XI. Овеза салибшакл. Гаҷ.
 Раскоп XI. Подвеска в виде креста. Паста
 Excavation XI. Cross-shape pendant. Paste.

Ҳафриёти XI. Санғҳои нимқиматбаҳо барои коркарди маинбаъд.
 Раскоп XI. Подвеска с изображением креста и полукреста.
 Excavation XI. Pendant with the image of cross and semi-cross.

Ҳафриёти XII. Нақшаи умумӣ.
 Раскоп XII. Сводный план построек.
 Excavation XII. General plan.

Ҳафриёти XII. Намуди ҳуҷраҳо.
 Раскоп XII. Вид помещений.
 Excavation XII. View of the rooms.

*Ҳафриёти XII. Намуди ҳуҷраи давраи II.
Раскоп XII. Центральное помещение периода II.
Excavation XII. Central room of the 2nd period.*

*Ҳафриёти XII. Девори қисми шимолии ҳафриёт.
Раскоп XII. Стена северной части раскопа.
Excavation XII. The wall of the north part of the building.*

*Ҳафриёти XII. Пораҳои зарфи мрамарин.
Раскоп XII. Фрагменты мраморного сосуда.
Excavation XII. Fragments of marble vessel.*

*Ҳафриёти XII. Олотҳои аз ҷашмоқсанг.
Раскоп XII. Орудия из кремния.
Excavation XII. Flintstone tools.*

*Ҳафриёти XII. Сангҳои барои коркарди минбаъда.
Раскоп XII. Галька для дальнейшего производства.
Excavation XII. Pebbles for further production.*

*Ҳафриёти XIII. Бинои маъбад бо отаигоҳҳо дар маркази ҳуҷра.
Раскоп XIII. Здание святилища с алтарями в центре помещений.
Excavation XIII. Sanctuary building with altars in the center of the rooms.*

*Ҳафриёти XIII. Ҳуҷраи 2 бо отаигоҳ дар марказ.
Раскоп XIII. Помещение 1 с алтарем в центре.
Excavation XIII. Room 1 with altar in the center.*

*Ҳафриёти XIII. Бинои маъбад бо оташигоҳҳо дар маркази ҳуҷра. Акс самти аз шарқ.
Раскоп XIII. Здания святилища с алтарями в центре помещений. Вид с востока.
Excavation XIII. The temple with altars in the center of the rooms. View from the east.*

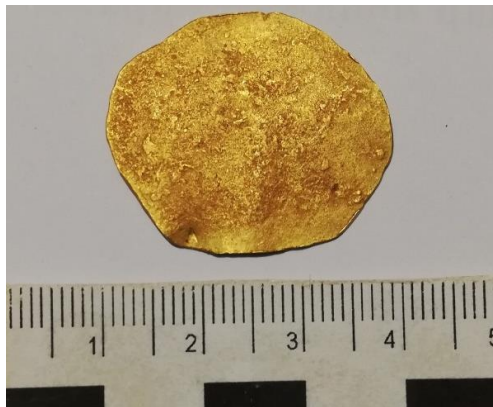

*Ҳафриёти XIII. Маъбадгоҳ. Акс самти аз ғарб.
Раскоп XIII. Святилище. Вид с запада.
Excavation XIII. Sanctuary. View from the west.*

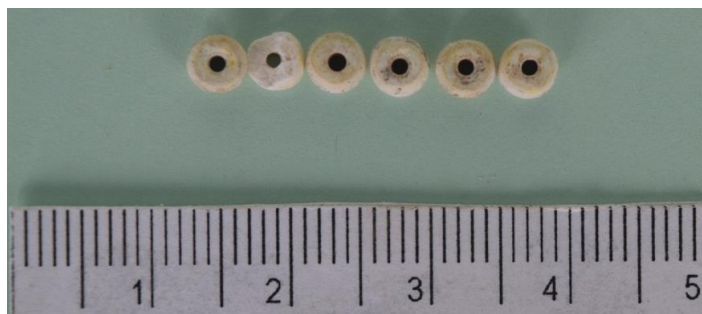

*Ҳафриёти XIII. Боқимондаҳои андоваи сурх. Маъбадгоҳ, ҳуҷраи 2.
Раскоп XIII. Остатки красной штукатурки. Святоница, помещение 2.
Excavation XIII. Remains of red stucco. Sanctuary, room 2.*

*Ҳафриёти XIII. Тилло. Маъбадгоҳ, қунчи шимолу-шарқии ҳуҷраи 2.
Раскоп XIII. Золотая заготовка. Святоница, северо-восточный угол помещения 2.
Excavation XIII. Golden billet. Sanctuary, north-east corner of the room 2.*

*Ҳафриёти XIII. Мӯҳраҳо. Маъбадгоҳ, қунчи шимолу-шарқии ҳуҷраи 2.
Раскоп XIII. Бусинки. Святоница, северо-восточный угол помещения 2.
Excavation XIII. Beads. Sanctuary, north-east corner of the room 2.*

*Ҳафриёти XIII. Қосаҳои сафолӣ.
Раскоп XIII. Керамические чаши.
Excavation XIII. Ceramic bowls.*

*Ҳафрийёти XIII. Косаи сафолӣ.
Раскоп XIII. Керамическая чаша.
Excavation XIII. Ceramic bowl.*

*Ҳафрийёти XIII. Ҷузъи зарфи сафолӣ.
Раскоп XIII. Фрагмент керамический сосуда.
Excavation XIII. Fragment of ceramic vessel.*

*Ҳафриёти XIII. Пори зарфи мунаққаш.
Раскоп XIII. Фрагмент расписной керамики.
Excavation XIII. Fragment of painted ceramic.*

*Ҳафриёти XIII. Пори зарфи сафолӣ.
Раскоп XIII. Фрагмент керамического сосуда.
Excavation XIII. Fragment of ceramic vessel.*

*Ҳафриёти XIII. Овезаи сангӣ.
Раскоп XIII. Каменная подвеска.
Excavation XIII. Stone pendant.*

*Ҳафриёти XIII. Олотҳо аз чашимоқсанг.
Раскоп XIII. Орудия из кремния.
Excavation XIII. Flintstone tools.*

*Ҳафриёти XVII. Намуди ҳуҷраҳо.
Раскоп XIII. Вид помещений.
Excavation XIII. View of the rooms.*

*Ҳафриёти XVII. Намуди ҳуҷраҳо.
Раскоп XIII. Вид помещений.
Excavation XIII. View of the rooms.*

*Ҳафриёти XVII. Намуди ҳуҷраҳо.
Раскоп XIII. Вид помещений.
Excavation XIII. View of the rooms.*

*Ҳафриёти XVII. Устухони ҳакоқӣ шуда.
Раскоп XIII. Кость с резьбой.
Excavation XIII. Carved bone.*

*Ҳафриёти XVIII. Оғози корҳои бостонишиносӣ. Моҳи мартӣ 2018.
Раскоп XVIII. Начало археологических работ. Март 2018.
Excavation XVIII. Start of archaeological work. March 2018.*

*Ҳафриёти XVIII. Оғози корҳои бостонишиносӣ. Моҳи мартӣ 2018.
Раскоп XVIII. Начало археологических работ. Март 2018.
Excavation XVIII. Start of archaeological work. March 2018.*

*Ҳафриёти XVIII. Овезаи салибшакл аз фирӯза.
Раскоп XVIII. Подвеска в виде креста из бирюзы.
Excavation XVIII. Cross-shape pendant from turquoise.*

*Ҳафриёти XVIII. Мӯҳра.
Раскоп XVIII. Буса.
Excavation XVIII. Bead.*

*Ҳафриёти XVIII. Дукҳои нахресӣ.
Раскоп XVIII. Пряслица.
Excavation XVIII. Spindles.*

*Ҳафриёти XVIII. Асбобҳои биринҷӣ.
Раскоп XVIII. Бронзовые предметы.
Excavation XVIII. Bronze items.*

*Ҳафриёти XVIII. Асбобҳои биринҷӣ.
Раскоп XVIII. Бронзовые предметы.
Excavation XVIII. Bronze items.*

*Ҳафриёти XVIII. Асбобҳои биринҷӣ.
Раскоп XVIII. Бронзовые предметы.
Excavation XVIII. Bronze items.*

*Саразм. Поряҳои зарфҳои мунаққаш.
Саразм. Фрагменты расписной керамики.
Sarazm. Fragments of painted ceramics.*

Саразм. Пораи зарфҳои мунаққаш.
Саразм. Фрагмент расписной керамики.
Sarazm. Fragment of painted ceramic.

Саразм. Сурб.
Саразм. Свинцовый слиток.
Sarazm. Lead bar.

Саразм. Мӯҳри сурбӣ.
Саразм. Свинцовая печать.
Sarazm. Lead stamp.

*Саразм. Қолаби сурб.
Саразм. Свинцовый.
Sarazm. Lead.*

*Саразм. Асбобҳои биринҷӣ.
Саразм. Бронзовые предметы.
Sarazm. Bronze items.*

*Саразм. Табар-тешаи биринҷӣ.
Саразм. Бронзовые топор-тесло.
Sarazm. Bronze ax-adz.*

*Саразм. Табар-тешаи биринҷӣ.
Саразм. Бронзовые топор-тесло.
Sarazm. Bronze ax-adz.*

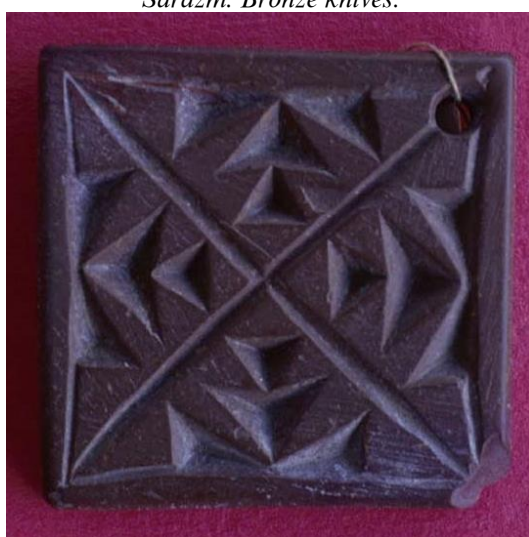

*Саразм. Кордҳо ва пайконҳои бириҷӣ.
Саразм. Бронзовые ножи и наконечники стрел.
Sarazm. Bronze knives and arrowheads.*

*Саразм. Кордҳои бириҷӣ.
Саразм. Бронзовые ножи.
Sarazm. Bronze knives.*

*Саразм. Мӯҳри сангӣ.
Саразм. Каменная печать.
Sarazm. Stone stamp.*

*Саразм. Чомҳои мармарин.
Саразм. Мраморные рюмка.
Sarazm. Marble cups.*

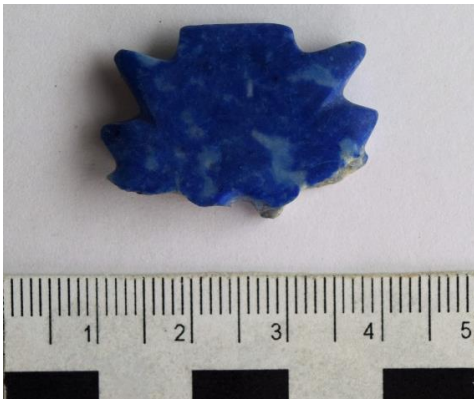
*Саразм. Зарфи хурди сангӣ.
Саразм. Каменный флакончик.
Sarazm. Small stone flask.*

*Саразм. Зарфи хурди сангӣ.
Саразм. Каменный флакончик.
Sarazm. Small stone flacon.*

*Саразм. Зарфи хурди сангӣ.
Саразм. Каменный флакончик.
Sarazm. Small stone flacon.*

*Саразм. Чузъи овезаи гардан. Лоҷувард.
Саразм. Фрагмент кулончика. Лазурит.
Sarazm. Fragment of pendant. Lapis lazuli*

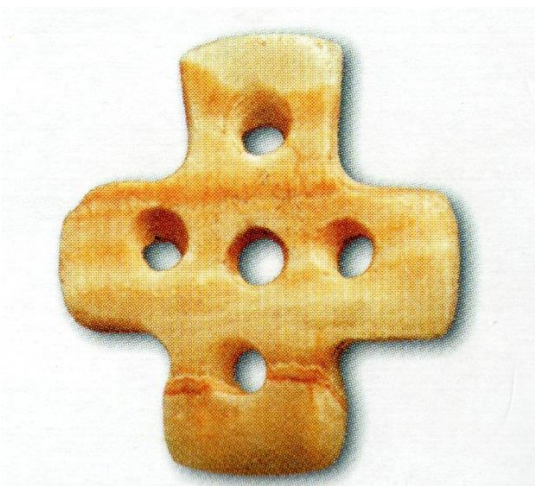

*Саразм. Чузъи овезаи гардан. Лоҷувард.
Саразм. Фрагмент кулончика.
Лазурит. Sarazm.
Fragment of pendant. Lapis lazuli.*

*Саразм. Ҷузъи овеза. Санг.
Саразм. Фрагмент кулончика. Камень.
Sarazm. Fragment of pendant. Stone.*

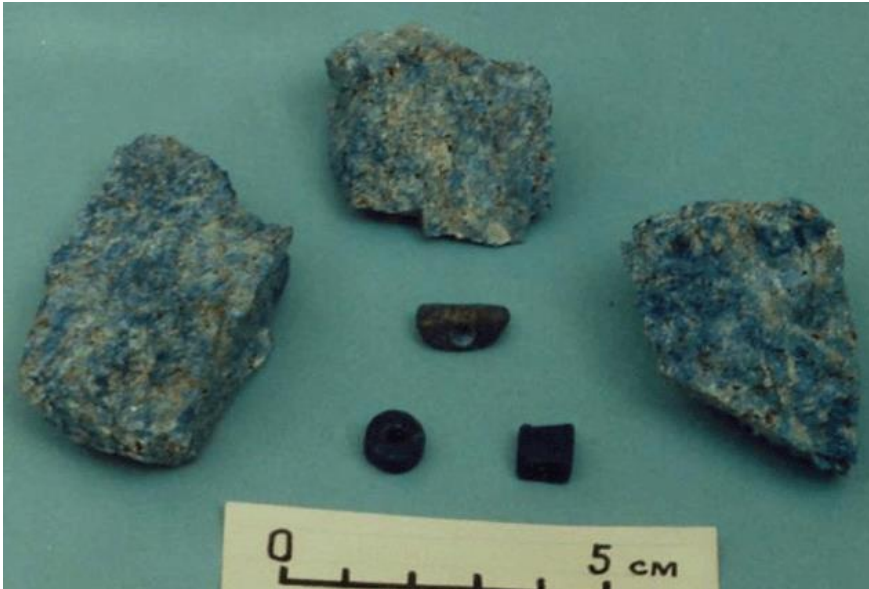
*Саразм. Тугма. Мармар.
Саразм. Пуговица. Мрамор.
Sarazm. Button. Marble.*

*Саразм. Мӯҳра. Оникс.
Саразм. Буса. Оникс.
Sarazm. Bead. Опух.*

*Саразм. Мӯҳра. Санг.
Саразм. Буса. Камень.
Sarazm. Bead. Stone.*

*Саразм. Мӯҳраҳо аз лочувард ва пораҳои лочувард барои коркарди минбаъда.
Саразм. Лазуристовые бусы и куски лазурифта для дальнейшего производства.
Sarazm. Bead. Lapis-lazuli beads and pieces of lapis for further production.*

*Саразм. Дӯкҳои сангӣ.
Саразм. Каменные пряслица.
Sarazm. Stone spindles.*

*Саразм. Сарзӯзанҳои сангӣ.
Саразм. Каменные навершия булавки.
Sarazm. Stone pin-heads.*

*Саразм. Борсанг.
Саразм. Гиря.
Sarazm. Weight.*

*Саразм. Борсанг.
Саразм. Гирия.
Sarazm. Weight.*

*Саразм. Асбобҳои сангӣ биروي буриши ва суфтакунӣ.
Саразм. Абразивные каменные орудия.
Sarazm. Abrasive stone tools.*

*Саразм. Олотҳои сангӣ.
Саразм. Каманные орудия.
Sarazm. Stone tools.*

*Саразм. Олотҳои сангӣ.
Саразм. Каманные орудия.
Sarazm. Stone tools.*

*Гӯристонӣ Саразм. Мӯҳраҳо аз ақиқи ҷигарӣ. Қабри 6.
Некрополь. Бусинки из сердолика. Погребение 6.
Sarazm necropolis. Carnelian beads. Burial 6.*

*Гӯристонӣ Саразм. Мӯҳраҳои тиллоӣ. Қабри 6.
Некрополь. Золотые бусинки. Погребение 6.
Sarazm necropolis. Golden beads. Burial 6.*

*Гӯристонӣ Саразм. Мӯҳраҳо аз гач. Қабри 6.
Некрополь. Бусинки из пасты. Погребение 6.
Sarazm necropolis. Paste beads. Burial 6.*

*Гӯристонӣ Саразм. Пайконҳо. Қабри 6.
Некрополь. Неконечники. Погребение 6.
Sarazm necropolis. Arrowheads. Burial 6.*

Гӯристони Саразм. Ҷузъи ороиши тиллоӣ. Тетпаи 1, қабри 3.
 Некрополь. Золотая вставка. Тене 1, погребение 3.
 Sarazm necropolis. Gold insertion. Tera 1, burial 3.
 Гӯристони Саразм. Мӯҳра аз ақиқи чигарӣ. Тетпаи 2, қабри 1.
 Некрополь. Бусинки из сердолика. Тене 2, погребение 1.
 Sarazm necropolis. Carnelian bead. Tera 2, burial 1.
 Гӯристони Саразм. Мӯҳра аз гач. Тетпаи 2, қабри 1.
 Некрополь. Бусинки из пасты. Тене 2, погребение 1.
 Sarazm necropolis. Paste bead. Tera 2, burial 1.

Гӯристони Саразм. Ҷузъи сарсӯзан. Яшм. Тетпаи 1, қабри 2.
 Некрополь. Фрагмент наверишия. Яшма. Тене 1, погребение 2.
 Sarazm necropolis. Fragment of pinhead. Jade. Tera 1, burial 2.

*Гӯристонии Саразм. Сарсӯзан. Гили пухта. Тетпаи 1, қабри 3.
Некрополь. Навершие булавки. Керамика. Тетпа 1, погребение 3.
Sarazm necropolis. Pinhead. Ceramics. Teta 1, burial 3.*

*Гӯристонии Саразм. Ашъ барои зебу зиннат. Оҷ. Тетпаи 1, қабри 2.
Некрополь. Предметы декора. Слоновая кость. Тетпа 1, погребение 2.
Sarazm necropolis. Decoration items. Ivory. Teta 1, burial 2.*

*Гӯристонӣ Саразм. Пораҳои зарф. Мармар. Ҳафриёти 4, қабри 1.
Некрополь. Фрагменты сосуда. Мрамор. Раскоп 4, погребение 1.
Sarazm necropolis. Fragment of vessel. Marble. Excavation 1, burial 1.*

*Ҷашни Наврӯзи дар Саразм.
Празднование Навруза в Саразме.
Celebration of Nowruz in Sarazm.*

*Чаини Наврӯзи дар Саразм.
Празднование Навруза в Саразме.
Celebration of Nowruz in Sarazm.*

*Чаини Наврӯз дар Саразм.
Празднование Навруза в Саразме.
Celebration of Nowruz in Sarazm.*

*Чашни Наврӯз дар Саразм.
Празднование Навруза в Саразме.
Celebration of Nowruz in Sarazm.*

Ба матбаа супорида шуд .08.2020
Барои нашр имзо шуд .08.2020
Чопи офсетӣ. Чузъи чопӣ 10,5. Андоза 70x100^{1/8}.
Адади нашр 200. нусха. Супориши № .

МН «Дониш»

Муассисаи нашриявӣ «Дониш»-и АМИТ
ш.Душанбе, 734063, кӯчаи Айни, 299/2.